

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ НИШ

**Малолетничка делинквенција - психијатриски и
социопсихолошки аспект**
(мастер рад)

Ментор
Проф. др Зоран Тирић

Студент: Михајло Јовић
број индекса М051/17-О

У Нишу, 2019 године

САДРЖАЈ

УВОД.....	1-2
I ФОРМИРАЊЕ СЛИКЕ МЛАДИХ О СЕБИ.....	2-3
II РИЗИЧНИ ФАКТОРИ КАО ПРЕДИКТОРИ ДЕВИЈАТНОГ ПОНАШАЊА.....	4-13
2.1 Индивидуални фактори ризик.....	4-6
2.2 Породични фактори ризика.....	6-9
2.3 Вршњачки ризични фактори.....	9-11
2.4 Ризични фактори на нивоу заједнице.....	11-13
III ОСОБИНЕ МЛАДИХ ДЕЛИНКВЕНАТА.....	14-22
3.1 Биолошке особине младих делинквената.....	16-18
3.2 Психолошке особине младих делинквената.....	18-20
3.3 Социолошке особине младих делинквената.....	20-22
IV ПОРЕМЕЋАЈ ПОНАШАЊА КОД МЛАДИХ ДЕЛИНКВЕНАТА.....	22-25
V ТЕОРИЈЕ ЛИЧНОСТИ МАЛОЛЕТНИХ ДЕЛИНКВЕНАТА.....	25-44
5.1 Биолошко- психолошке теорије.....	26-30
5.2 Психофизиолошке теорије	30-31
5.3 Психопатолошке теорије	32-33
5.4 Психолошке теорије	33-41
5.5 Социолошке теорије	41-43
5.6 Мултифакторски приступ.....	43-44
VI МАЛОЛЕТНИ ДЕЛИНКВЕНТ И НАРКОМАНИЈА	44-46
VII МАЛОЛЕТНИЦИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ.....	46-53
7.1 Права окрвиљеног малолетника у кривичном поступку.....	48-50
7.2 Права оштећеног малолетника у кривичном поступку.....	50-51
7.3 Права сведока малолетника у кривичном поступку.....	51-52
7.4 Вештачење малолетника у кривичном поступку.....	52-53
VIII ИСТАЖИВАЊЕ МАЛОЛЕТНИХ ДЕЛИНКВЕНАТА ПРЕД ВИШИМ СУДОМ У НИШУ У ПЕРИОД У ОД 2016 – 2018 ГОДИНЕ.....	53-56
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	56- 57
ЛИТЕРАТУРА.....	58-61
САЖЕТАК.....	62-63
БИОГРАФИЈА.....	64

УВОД

У периоду адолесценције дете постаје одрасла особа и кроз фазе емотивног, интелектуалног, психосексуалног, социјалног и моралног сазревања постаје формирана јединка. Како у овом периоду адолесцент доживљава емоционалне промене које карактеришу измењен начин доживљавања себе и све већа способност да се функционише независно, когнитивне промене у виду сложенијег размишљања о себи и околини и социјалне промене које исказују све већу потребу за проналажењем свог места у друштвеној средини малолетника, не чуди чињеница да долази и до приметних промена у понашању индивидуе. Овај осетљиви период одрастања подложен је утицајима спољашње средине и постојању ризичних фактора који могу резултирати негативним и девијантним понашањем, што даље може бити увод у научено проблематично понашање као што је злоупотреба алкохола, нежељена трудноћа, преносиве болести, школски неуспех или напуштање школе, криминал, делинкванција и сл. Развој личности адолесцената повремено је праћен појачаном и пролонгираном тензијом услед стресних, конфликтних ситуација. У адолесценцији су често појачани захтеви младе особе у односу на себе саму, али и породица, школа и друштво могу имати веће или другачије захтеве од младих у односу на њихове сопствене захтеве и потребе. Друштвено неприхватљиво понашање младихмењало се временом како у облицима испољавања тако и у погледу узрока и услова који га изазивају. Малолетнички криминалитет је негативна, динамична друштвена појава која представља активност једног или више лица у одређеном периоду и простору, условљену одређеним друштвеним односима и инкриминисану законским прописима, чије непоштовање и кршење повлачи и адекватне кривичне санкције. Када говоримо о узроцима малолетничке делинквенције треба нагласити два главна, међусобно повезана подручја, која се могу генерализовати на објективне (социјално-економске) и субјективне (индивидуалне) факторе. Објективни фактори подразумевају изучавање социјалних услова криминалног понашања малолетника и њихов утицај на формирање личности самиј малолетника. Субјективни фактори обухватају

психолошке и психопатолошке карактеристике личности малолетника, специфичне по интелигенцији, темпераменту, карактеру, емоцијама, мотивима, ставовима, навикама, склоностима, пре свега, због посебних обележја пубертета и адолесценције као значајних фаза у развоју личности.

I. ФОРМИРАЊЕ СЛИКЕ МЛАДИХ О СЕБИ

Адолесценција представља најбитније раздобље у психичком развоју човека. У далекој прошлости, у примитивнијим друштвима, адолесцентни период означавао је крај детињства и улазак у свет одраслих. Преузимајући дужности, млади човек је тада преузимао и права одраслих. У таквим друштвима, анатомско-физиолошка и полна зрелост подударале су се са психолошком и социјалном зрелошћу. Живот младих у савременом друштву је неизмерно сложенији, па сама чињеница да је адолесцент анатомски и физиолошки зрео не говори неминовно о његовој психолошкој зрелости, а посебно не о његовој социјалној зрелости и економској самосталности. Окренемо ли се мало око себе видимо колико се међусобно разликујемо. При томе се не мисли само на физичке разлике него и на разлике у томе како сами себе видимо и доживљавамо. Људи који имају позитивну слику о себи често имају и позитиван став према животу и другим људима. Групација малолетника која себе прецењује, тиме не олакшава, већ још више отажава своју адаптацију, немогавши да усклади идеалну и реалну слику себе, из чега такође проистичу неуспеси у решавању развојних и животних проблема. Они који имају негативно мишљење о себи, тешко пролазе кроз живот, показују према себи негативан став, изражавају неповерење у своје способности и вредности, недостатак самопоштовања, што као последицу може имати отежано постизање успеха. Слика о себи је првобитно слика у нашој глави, психолошког карактера, те није реч о томе како изгледамо већ како се осећамо у својој кожи. Слика о себи је условљена властитим самопоуздањем и самопоштовањем. Заправо је то један зачарани круг. Већина малолетника има још увек неизграђен однос према себи, што носи збуњеност и конфузију везану за личне потенцијале и могућности. Како се општи друштвени услови живота стално мењају, а у оквиру тог процеса одвија се и унутрашње мењање и процес сазревања младих, постојећи друштвени поремећаји ће у већој или мањој мери утицати и на услове њиховог живота,

личност и понашање. Несклад и раскорак између личних интереса и могућности, које они најоштрије доживљавају, чине да је управо овај сегмент друштва онај који друштвене промене најснажније доживљава. Најбитнији фактори при формирању слике младих о себи свакако би били породица, образовање, вршњаци као и утицај мас-медија. Истовремено изложени притиску негативних политичких и културних тенденција, подложни су кризама које само додатно контиминирају ионако већ тешку и комплексну развојну слику овог животног периода.¹ Неке од основних вредности које адолесценти себи постављају односе се на потребу за приватношћу, самосвојношћу, одговарајућим материјалним положајем, професионалним успехом и квалитетним организовањем слободног времена. Из редова оних који су изразито незадовољни могућностима остварења ових циљева регрутују се они који на овакве околности реагују социјално девијантним и криминалним облицима понашања.

II. РИЗИЧНИ ФАКТОРИ КАО ПРЕДИКТОРИ ДЕВИЈАНТНОГ ПОНАШАЊА

Ризични фактори представљају варијабле повезане са великом вероватноћом настанка, озбиљношћу и дужим трајањем малолетничке делинквенције. Разични фактори могу се поделити у пет група: индивидуални, породични, фактори везани за вршњачку групу, школу и ширу заједницу. Мада су неки фактори ризика често присутни код деце са поремећајем понашања, у већини случајева комбинација одређених ризичних фактора разликује се од детета до детета. Стручњаци сматрају да су у раном животној добу најзначајнији индивидуални (нпр. компликације при порођају, хиперактивност, тешкоће повезане са темпераментом) и породични фактори ризика (нпр. криминално или антисоцијално понашање родитеља, злоупотреба супстанци)². Како дете расте и интегрише се у заједницу све је већи утицај фактора ризика везаних за утицај вршњака, школе и заједнице у целини. Иако се одређење ризичних фактора разликује у зависности од

¹Сингер М, Микшај-Тодоровић Љ. - *Делинквенција младих*, Глобус-Загреб (1989) ст.10-11

²Марковић Ј, Митровић Д, Ивановић-Ковачевић С, Шобот В, Срдановић Ј - *Карактеристике породичне структуре и комуникација у породицама са децом са поремећајем понашања. Актуелности из неурологије, психијатрије и граничних подручја* (2008) стр.33

контекста, можемо прихватити одређење да су ризични фактори унутрашњи или спољашњи утицаји или услови који су повезани са негативним исходом.. Ризичност је процес који временом доприноси слабљењу отпорности особе која постаје рањивија, са већим изгледима да развије разне форме поремећаја понашања. Глобално гледано, што више ризичних фактора утиче на појединца, то је већа вероватноћа да ће он развити одређена антисоцијална понашања.³ Из овога произилази да ризични фактори имају кумулативни карактер, да се јављају у групама, да један фактор за собом повлачи друге, а што их је већи број стање је горе.

2.1 Индивидуални фактори ризика

2.1.1 Хиперактивност. Представља један од фактора ког су бројна истраживања довела у везу са малолетничком делинквенцијом. Истраживања су показала да је већа вероватноћа да ће немирна, узврпољена деца развити делинквентно понашање као и да се код њих јавља већи ризик развоја поремећаја понашања. На пример, моторни немир који је оцењен од стране васпитача у забавишту је био бољи предиктор него недостатак просоцијалног понашања и анксиозност.⁴ Деца која су у ризику од испољавања делинквентног понашања су активнија него друга деца, имају тешкоће да седе мирно, имају тешкоће са контролом импулса и проблеме са пажњом. Постоје налази који указују на то да хиперактивност у предшколском узрасту представља бољи предиктор делинквенције (на узрасту од 10 до 13 година) него недостатак просоцијалног понашања и ниске анксиозности. Друга истраживања, пак, указују да хиперактивност води у поремећај понашања само када се појављује заједно са физичком агресијом или опозиционалним понашањем. Другим речима, симптоми хиперактивности и импулсивности су предиктори раног настанка поремећаја понашања. Импулсивност, проблеми са пажњом, нижи IQ и слабије школско постигнуће могу бити повезани са дефицитом егзекутивних функција мозга смештених у фронталном режњу. У истраживањима у којима су мерене егзекутивне функције когнитивно-неуропсихолошким тестовима утврђена је јасна повезаност

³Heilbrun K, Goldstein N, Redding R -*Juvenile delinquency: Prevention, assessment, and intervention*, New York, Oxford University Press (2005) p 20

⁴Tremblay R. E, Pihl R, Vitaro F, Dobkin P -*Predicting Early Onset od Male Antisocial Behavior From Preschool Behavior*, *Archives of General Psychiatry*(1994) p. 86

дефицита егзекутивних функција и агресивног понашања, и то независно од породичних фактора⁵.

2.1.2 Злоупотреба супстанци. Већина малолетних делинквената има историју злоупотребе дрога и алкохола, а око 50% признаје да су користили дрогу или алкохол у време када су извршили преступништво. Иако новија истраживања показују да је злоупотреба супстанци јак предиктор за делинквентно понашање, ипак та веза слаби са узрастом. Истраживање спроведено на 113 делинквентних младих који су били задржани у притвору показује да је више од 80% њих свакодневно конзумирало алкохол или неке друге супстанце.⁶Истраживање које је спроведено у Вашингтону 1988. године показује да су млади који продају и конзумирају дрогу у већем ризику да почине кривично дело, него млади који их само користе или само продају.⁷

2.1.3 Емоционални фактори. Многе студије делинквентног понашања су биле усмерене на систем бихејвиоралне инхибиције и систем бихејвиоралне активације. Бихејвиорална инхибиција подразумева страшљивост, анксиозност и стидљивост, док бихејвиорална активација подразумева тражење новина и сензација, импулсивност, хиперактивност и агесију. Истраживања су показала да висок ниво бихејвиоралне активације и низак ниво инхибиције јесу ризични фактори за појаву делинквенције. Импулсивни дечаци, који нису анксиозни, чешће почине делинквентна дела са 12-13 година. Дечаци који су агресивни у млађим разредима основне школе или који имају тешкоћа у контроли импулса су у већем ризику за коришћење алкохола и дрога, делинквенцију и насилно понашање.⁸

2.1.4 Рана антисоцијална понашања. Представљају веома добар предиктор касније делинквенције. Антисоцијална понашања укључују различите форме кршења правила и агесију, као што су крађа, физичка туча и вандализам. Студије спроведене у Канади, САД-у, Швајцарској, Новом Зеланду и Енглеској потврђују да рана антисоцијална понашања су добар показатељ раног почетка делинквентног понашања код мушкараца. У

⁵ Farrington D. P - *Psychosocial predictors of adult antisocial personality and adult convictions. Behavioral Sciences and the Law*(2000) p.141-142

⁶ DeFrancesco J -*Delinquency and substance abuse: A brief analysis, Journal for Juvenile Justice and Detention Services*(1996) p.29

⁷ Altschuler D, Brounstein P -*Patterns of drug use, drug trafficking, and other delinquency among innercity adolescent malens in Washington, DC, Criminology*(1991) p. 77-78

⁸ Поповић-Ћитић Б - *Превенција фокусирана на ризичне и протективне факторе као савремени приступ превенцији преступништва младих, Социјална Мисао* (2005) стр. 33

ствари, рано агресивно понашање се јавља као најзначајнији предиктор делинквенције пре тринаесте године⁹.

2.2 Породични фактори ризика

У друштвеним наукама опште је прихваћено становиште да породица има утицаја на делинквентно понашање, иако понекад механизми тог утицаја нису баш најјаснији. Најчешће се у литератури разматра лоше родитељство које се операционализује као неефектно, неадекватно и дисфункционално родитељство. Постоји много фактора у домену породице који имају значаја за јављање малолетничке делинквенције. Резултате истраживања који говоре о овој повезаности можемо лакше сагледати ако их групишемо у следеће области: васпитни стил, злостављање, породично насиље, развод, психопатологија родитеља, породична историја антисоцијалног понашања, малолетничка трудноћа, једнородитељске породице, величина породице и социоекономски статус.

2.2.1 Васпитни стил. Представља веома битан предиктор раног антисоцијалног понашања. Постоје три специфична односа која су повезана са раним антисоцијалним понашањима: 1) чести конфликти између родитеља и деце; 2) слаб надзор деце и 3) низак ниво позитивног ангажовања. Истраживања су показала да слаб мониторинг деце и висок ниво кажњавања повећавају ризик од малолетничке делинквенције код дечака у узрасту од 7 до 13 година. Деца која су везанија за своје родитеље имају мање изгледа да се ангажују у било којој врсти девијантних понашања. Родитељи који не одвајају довољно времена за васпитање и социјализацију своје деце могу да доведу до тога да се њихова деца понашају импулсивно и да доживе негативна осећања, што све заједно може да води ка перзистентној криминалној каријери.¹⁰ У разматрању повезаности неадекватног родитељства и малолетничке делинквенције код 3.038 деце узраста шестог, седмог и осмог разреда дошло се до закључка да неадекватно родитељство (недовољан надзор, недостатак неге и родитељско охрабривање агресивног понашања) има директан утицај на низак ниво

⁹ Shader M -*Risk Factors for Delinquency: An Overview. U.S. Department of Justice, Office of Juvenile and Delinquency Prevention*(2004) p. 7

¹⁰ Hirschi T -*Causes of Delinquency, Berkley, University of California Press* (1969) p.66-69

самоконтроле и на ставове који подржавају агресивно понашање (индивидуални ризични фактори) и тиме остварују посредан утицај на делинквентно понашање.¹¹ Битна димензија васпитног стила која има утицаја на малолетничку делинквенцију је и одбацивање од стране родитеља (лоша и неадекватна комуникација између родитеља и мушке деце се показала као најснажнији ризични фактор у домену породице).

2.2.2 Малтретирање и злостављање деце. Најчешће се догађа у садејству са другим ризичним факторима у оквиру породице и повезано је са раним почецима делинквентног понашања. Фокусирајући се специфично на однос између физичког злостављања и дечије агресије, једна студија је показала да више од 20% деце постане делинквентно пре адолесценције. Утврђено је да злостављана или занемаривана деца имају 38% веће шансе да буду ухапшена због насилног дела, него она деца која нису злостављана или занемаривана¹².

2.2.3 Излагање породичном насиљу повећава вероватноћу од бихевиоралних проблема, нарочито код дечака и млађе деце. Константни породични конфликти су интензиван ризични фактор појављивања злоупотребе супстанци, делинквенције, насиља, напуштања школовања, малоленичке трудноће. Породично насиље и родитељско антисоцијално понашање су два фактора која су најчвршће повезана са појавом антисоцијалног понашања код деце.¹³

2.2.4 Развод брака је конзистентан ризични фактор малолетничке делинквенције и других екстернализованих проблема у периоду детињства и адолесценције, иако умереног утицаја. Истраживање спроведено на 610 породица, које су имале биолошку или адоптивну децу показује да је утицај развода највећи у периоду адолесценције.¹⁴

2.2.5 Психопатологија родитеља је значајан ризични фактор, јер чак 45% родитеља са антисоцијалним поремећајем личности имају децу са поремећајем у понашању.

¹¹ Unnever J, Cullen F, Agnew R - *Why is "Bad" Parenting Criminogenic? Implications From Rival Theories, Youth Violence and Juvenile Justice*(2006) p.13

¹²Jenson J, Fraser M - *Social Policy for Children and Families: A Risk and Resilience Perspective*, New York, Oxford University Press (2010)

¹³Поповић-Ћитић Б, Поповић В - *Концепт ризичних и протективних фактора - класификациони оквири за потребе превенције поремећаја понашања деце и омладине, Социјална Мусао* (2009)

¹⁴Amato P. R, Keith B - *Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis, Psychological Bulletin*(1991)

Родитељски психијатријски статус и злостављање имају знатан утицај. Тако на пример деца шизофрених родитеља су показивала више екстернализованих проблема током времена .¹⁵ Постоји и повезаност између родитељске анксиозности и депресије са делинквентним понашањем деце. Та веза је јача код млађе него код старије деце.¹⁶

2.2.6 Родитељи са историјом криминалног и делинквентног понашања чешће имају делинквентну и антисоцијалну децу, како су показале студије спроведене у Бостону и Ст. Луису. На пример, 63% дечака чији су очеви осуђени су и сами осуђени. Утврђено је да је малолетничка делинквенција повезана са чињеницом осуђиваности неког од чланова породице или родбине, па чак и уколико су то били даљи сродници као ујаци, ујне, стричеви, стрине или бабе и деде. Најважнија фигура је отац. Хапшење или осуђивање оца има утицаја независно од хапшења осталих сродника.¹⁷ Антисоцијални појединци имају тенденцију да бирају антисоцијалне партнере.

2.2.7 Малолетничка трудноћа може бити веома поуздан показатељ делинквенције. Прерани сексуални односи и малолетничка трудноћа се сматрају проблематичним понашањима, као и делинквенција, девијантност, злоупотреба психоактивних супстанци и слично. Постоји висока интеркорелација међу проблематичним понашањима. Иако је сама трудноћа код малолетних девојака показана као ризични фактор, са друге стране рођење детета у адолесценцији знатно мења развојну путању у смеру смањења конзумације алкохола и дрога, као и смањења ангажовања у делинквентним понашањима. Повезаност између трудноће у адолесценцији и делинквенције је значајна код девојака које изврше абортус или дају децу на усвајање.¹⁸

2.2.8 Једнородитељске породице могу имати утицај на малолетничку делинквенцију. Иако већина једнородитељских породица може да васпитава децу на сасвим уобичајен начин, деца из једнородитељских породица показују повећану

¹⁵ Walker E, Downey G, Bergman A -*The Effects of Parental Psychopathology and Maltreatment on Child Behavior : A Test of the Diathesis-Stress Model, Child Development* (1989) p.15

¹⁶Loeber R -*Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency, Clinical Psychology Review*(1990) p. 40

¹⁷Farrington D, Welsh B -*Saving Children from a Life of Crime : Early Risk Factors and Effective Interventions, Cary, NC, Oxford University Press* (2008) p.88

¹⁸Hope T, Wilder E., Watt T. T - The relationships among adolescent pregnancy, pregnancy resolution, and juvenile delinquency, *The Sociological Quarterly*(2003) p.555-560

тенденцију ка делинквентности.¹⁹ Што више деце у породици, то је већи ризик за делинквенцијом. У поређењу са дечама који имају мање браће и сестара, дечаци који имају четири и више браће и сестара показују већу вероватноћу за делинквентно понашање, без обзира на социоекономски статус породице.²⁰

2.2.9 Социоекономски статус породице је концепт који обухвата две димензије, једну која је повезана са ресурсима као што су примања, образовање родитеља и благостање породице, и другу која се односи на социјални статус и углед који ужива дата породица (на пример којој друштвеној класи припада). Истраживања у овој области су често неконзистентна и противуречна. Метаанализе показују да социоекономски статус нема директног утицаја на делинквентно понашање. Социоекономски статус може да буде модератор варијабли између других ризичних фактора и малолетничке делинквенције.²¹ Родитељске вештине (као што су мониторинг и дисциплиновање) су веома значајне у ублажавању утицаја социоекономског статуса на делинквентно понашање.

2.3 Вршњачки ризични фактори

Вршњачки утицаји на малолетничку делинквенцију обично се јављају касније него индивидуални и породични утицаји. Овде се убрајају фактори као што су делинквентно понашање вршњака, вршњачко одобравање делинквенције и одбацивање од стране вршњака.

2.3.1 Липсеј и Дерзон истичу да је за младе узраста 12-14 година кључни предиктор делинквентног понашања присуство антисоцијалних вршњака. Повезаност са делинквентним вршњацима је у директној вези са извршењем кривичног дела, и у мањем броју случајева са учешћем у гангу (банди). У складу са подацима анкете коју су

¹⁹Anderson A -*Individual and contextual influences on delinquency: the role of the single-parent family, Journal of Criminal Justice*(2002) p.475-477

²⁰Farrington D. P, Jolliffe D, Loeber R., Stouthamer-Loeber M., Kalb L. M. -*The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency, Journal of Adolescence*, (2001) p.25

²¹Coie J. D, Watt N. F, West S. G, Hawkins J. D, Asarnow J. R, Markman H. J, ... Long, B -*The Science of Prevention, American Psychologist*(1993) p.113-117

попуњавали репрезентативни амерички малолетници узраста од 11 до 17 година, најчешћи образац је такав да дете од дружења са неделинквентним вршњацима креће на дружење са делинквентним вршњацима, а затим на извршење лакших кривичних дела.²² Ово је један од најконзистентнијих предиктора који су идентификовани истраживањима. Чак и ако деца потичу из добро организованих породица и заштићена су од деловања других ризичних фактора, овај фактор може сам моћно да делује на развој делинквентног понашања. Неки истраживачи напомињу да адолесценти који су повезани са делинквентним вршњацима имају 10 пута већу вероватноћу да и сами постану делинквентни. Учешће у банди је много јачи ризични фактор него присуство делинквентних вршњака.²³

2.3.2 Одбијање вршњака је ризични фактор који је у скорије време истраживањима повезан са делинквенцијом. Истраживања показују да млађа агресивна деца која су одбацивана од вршњака имају значајно већу тенденцију развоја антисоцијалног понашања, у поређењу са децом која нису одбијана без обзира да ли су агресивна или не. Једно од могућих објашњења је да вршњачко одбацивање доводи до све веће сумњичавости у мотиве понашања других особа и све већу агресију у одговору. Друго објашњење јесте да одбачена деца имају мање позитивних социјалних контаката и да се удружују са делинквентним вршњацима. Вршњачко одбацивање је више медијаторни фактор, него примарни.²⁴ Исто тако, адолесценти који су социјално изоловани или повучени су у ризику .

2.3.3 Школски ризични фактори. Недостатак привржености школи током детињства може да води ка делинквенцији. Анализа више од 100 студија које се баве повезаношћу лошег академског успеха и делинквенције показује да је лош академски успех повезан са преваленцом, учесталосту и озбиљношћу делинквенције. Једна студија је упоређивала академски успех делинквентне групе деце са контролном групом и установљено је да су

²²Lipsey M. W, Derzon J. H. -*Predictors of Violent or Serious Delinquency in Adolescence and Early Adulthood - A synthesis of Longitudinal Research*, u R. Loeber & D. Farrington (Eds.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*(1996) p. 86-87

²³Поповић-Ћитић Б - *Превенција фокусирана на ризичне и протективне факторе као савремени приступ превенцији преступништва младих, Социјална Мусао* (2005) стр. 50-53

²⁴Coie J. D, Lochman J. E, Terry R., Hyman C -*Predicting early adolescent disorder from childhood aggression and peer rejection, Journal of Consulting and Clinical Psychology*(1992) p. 40

делинквентна деца била за 45% лошија у писању и 36% у читању.²⁵ Лоше академско постигнуће, нарочито лоше постигнуће током основне школе, може поуздано да предвиди делинквентно понашање међу малолетницима, а ова веза је специфично јача код девојака. Веза између изостанака и малолетничке делинквенције је такође чврсто успостављена. Фарингтон је утврдио да је висока стопа изостајања из школе у узрасту 12-14 година повезана са делинквенцијом и насиљем у адолесценцији и одраслом добу.²⁶

2.4 Ризични фактори на нивоу заједнице

2.4.1. Деца одрасла у сиромашним и угроженим породицама имају већу вероватноћу испољавања преступништва него деца одрасла у релативно имућним породицама. Деца која одрастају у неразвијеним заједницама – заједницама које карактерише екстремно сиромаштво, лоши услови живота и висока стопа незапослености, у већем су ризику да развију проблеме везане за употребу алкохола и дрога, делинквенцију, малолетничку трудноћу и напуштање школовања.

2.4.2 Поред сиромаштва битан ризични фактор је низак ниво повезаности суседства и дезорганизација заједнице. Дезорганизација заједнице је од примарног значаја за развој антисоцијалног понашања. Овде је веома важан субјективни осећај припадања заједници и способности да се нешто учини у заједници. Генерално, у заједницама где појединци нису привржени заједници јавља се већа стопа криминалитета и злоупотребе психоактивних супстанци. Уколико пиштољ постоји у кући, већа је вероватноћа да ће бити употребљен против рођака или пријатеља него против провалника или странца. Такође, када се ватрено оружје користи у извршењу кривичног дела много је већа вероватноћа да ће последице бити фаталне него када се користи неко друго оружје или када се оружје уопште не користи.²⁷

²⁵Loeber R -*Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency, Clinical Psychology Review*(1990) p 33-35

²⁶Heilbrun K, Goldstein N, Redding R. -*Juvenile delinquency: Prevention, assessment, and intervention, New York, Oxford University Press* (2005) p .2

²⁷Поповић-Ћитић Б - *Превенција фокусирана на ризичне и протективне факторе као савремени приступ превенцији преступништва младих, Социјална Мисао* (2005) стр. 33

На основу свега изложеног, сва превентивна настојања заснована на концепту превенције фокусиране на ризичне и протективне факторе полазе од претпоставке да се редуковањем, неутралисањем или елиминисањем негативног дејства ризичних фактора и јачањем протективних фактора доприноси бољем социјалном развоју.²⁸ Као што видимо, ризични фактори се јављају у сваком домену живота младе особе и повећавају вероватноћу јављања делинквентног понашања. Познавање ризичних фактора је нужно уколико желимо деловати у правцу смањења делинквентног понашања. Треба имати у виду да постоје ризични фактори чији је утицај лакше елиминисати, неутралисати или редуковати, као и они код којих то није случај. Односно, постоје ризични фактори који могу да се отклоне (као на пример дружење са пријатељима који испољавају делинквентно понашање), али постоје и ризични фактори који не могу тако лако да буду отклоњени и који захтевају напоре који изискују пуно времена и ресурса (као што је случај са ниским социоекономским статусом). Ризични фактори су динамични и подложни променама и зато ниједна листа ризичних фактора није коначна. И поред изложености бројним ризичним факторима многа деца не развију поремећај понашања. Ово се, између осталог, приписује дејству такозваних протективних фактора. Протективни фактори дефинишу се као фактори који ублажавају или поништавају дејство ризичних фактора. Имајући то у виду, истраживање протективних фактора који редукују ризик поремећаја понашања једнако је важно колико и истраживање фактора ризика. Живимо у свету који је пун стреса, што утиче на развој и формирање младих, нарочито у актуелном контексту у коме је подршка породице и пријатеља све мања. Не постоји потпуна заштита од фактора ризика, нити би то било корисно; излагање деце умереном стресу и примереним изазовима (тзв. оптимална фрустрација) повећава способност поновног успостављања равнотеже и развија ефикасне стратегије за решавање проблема. Истраживања протективних фактора који се односе на поремећај понашања мање су заступљена у стручној литератури од испитивања ризичних фактора. Она се углавном свде на описивање супротности ризичним факторима или описивање превентивних програма фокусираних на ризичне популације. Лонгитудинално истраживање обављено на хавајском острву Кауаи указује на то да у раном детињству у протективне факторе спадају добре вештине решавања

²⁸Popović-Ćitić, B. (2005), *Prevenција fokusirana na rizične i protektivne faktore kao savremeni pristup prevenciji prestupništva mladih, Socijalna Misao, 12(1), стр 27-29*

проблема и комуникације; у средњем детињству важну улогу имају алтернативни пружаоци неге, док су у адолесценцији важни интраперсонални фактори као што је локус контроле и способност самопроцене.²⁹ Као протективни фактори наведени су и ниво активности, социјалне вештине и интелигенција, афективна везаност унутар породице, постојање емоционалне подршке и спољни системи подршке као што су школа, клубови, црква, вршњачке релације (поткрепљују компетенцију). Фактори који промовишу успешну адаптацију међу децом са којом се лоше поступало у породици испитивани су у неколико лонгитудиналних истраживања у којима су идентификовани фактори на нивоу индивидуе, породице или шире заједнице који делују као протективни фактори. Резилијентна деца су се одликовала следећим карактеристикама: висока его-контрола и его-резилијентност, висока самопородена, надпросечна интелигенција и склоност да се успех сматра сопственом заслугом (унутрашњи локус контроле).³⁰ Способност адаптације и флексибилност, емпатија и брига за друге, способност решавања проблема и планирање будућности такође су протективни фактори који у ризичном окружењу спречавају настанак поремећаја. Ре-Грант, Томас, Офорд и Бојл испитивали су факторе који доприносе заштити од развоја поремећаја понашања унутар ризичних околности. Као протективне факторе они наводе виши ниво интелигенције, добре социјалне вештине, добар темперамент, радне навике везане за школске обавезе, добру компетентност и ван школе и добре релације са одраслима. Раније поменуто истраживање породичног функционисања адолесцената, поред изнетих ризичних фактора, указује и на то да ове породице карактеришу и функционална кохезивност, низак степен ригидности, просечна учесталост конфликта, просечан образовни ниво родитеља. Све ове чиниоце можемо сматрати протективним породичним факторима који су допринели да се поремећај понашања не развије.

²⁹ Werner, E. E. (2004). Journeys from childhood to midlife: risk, resilience, and recovery. *Pediatrics*, p. 114

³⁰ Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry* p.317–328

III. ОСОБИНЕ МЛАДИХ ДЕЛИНКВЕНАТА

У објашњавању феномена асоцијалног, антисоцијалног и делинквентног понашања, које се уопштено назива друштвено неприхватљивим, посебна се пажња, осим социјалним, културним чиниоцима и стицају околности, поклања особинама личности, како биолошким тако и психолошким карактеристикама. С обзиром на нека лична обележја и психичке особености појединца, може се говорити о погоднијим условима и одређеним тенденцијама ка криминалном понашању. Данас они представљају велики изазов и проблем за сваки друштвени систем, без обзира на степен његове развијености. Посебно у задњој деценији 20. века стање малолетничке делинквенције код нас и у свету постало је алармантно. Та оцена је повезана и са неподељеном проценом о лошем глобалном стању друштва. Малолетнички криминалитет, са друге стране је веома сложена, динамична и друштвено негативна појава, која у појединим временским интервалима показује варијабилну тенденцију раста или опадања са различитим обимом, динамиком и структуром извршења кривичних дела. Људи стичу особине, односно карактеристике које утичу на њихово понашање у току живота. Неке особине су зависне од интеракције гена, друге зависе од друштвеног и индивидуалног учења, а ту је и свакако битан фактор околине током развоја. Многа истраживања поткрепила су доказе о повезаности или условљености таквог понашања и особина као што су емоционална стабилност, фрустрациона толеранција, упорност и других особина личности у ужем смислу, које представљају релативно стабилну организацију мотивационих склоности индивидуе и која произилази из интеракције биолошких порива и социјалне и физичке околине. Адолесценција као главна прекретница у животу, представља осетљив развојни период у животу младих, који се протеже од пубертета до двадесетих година, па и касније, и подразумева велике промене у физичком, когнитивном, социјалном и емоционалном развоју. То је „болан“ период који може бити тежак, како за адолесценте, тако и за оне који су у њиховој близини. Адолесценти, осим личних промена, такође доживљавају и значајне промене у породичним односима, школском окружењу, у вршњачким групама, а ове промене могу имати дубоке узрокеујављању прокриминалог понашањамладих. Добра највеће физичке снаге, адолесценција, коинцидира са врхунцем успона криминалитета. Процес прерастања младића у зрелу личност повезан је са низом биопсихичких промена,

чија динамика пружа велике могућности за васпитне утицаје и усмеравање процеса социјализација. У овој фази развоја, млади људи су подложни утицајима који појединца могу усмерити како ка позитивном, тако и ка асоцијалном или антисоцијалном понашању. За своје понашање, као још непотпуно формиране личности, имају знатно умањену правну и моралну одговорност. Често постављано питање да ли има разлике у личности преступника и оних који то нису, односно да ли криминална личност има специфичан биопсихички склоп, резултирало је мноштвом истраживања на ту тему. Адолесцентима се намеће решавање многих животних задатака и остваривање постигнућа у различитим подручјима. Емоционална стабилност се поступно стиче, обогаћена емоцијама везаним за љубав и тек пробуђену полност, што је повезано са потребом за привлачењем пажње супротног пола и понашањима која до тога доводе. Присутна је несигурност у оквиру личности младих, везана за статус и егзистенцију, као и друге елементе који одликују живот одраслих. Сањарење се често бира као једино могуће решење када су свесни својих тешкоћа и немогућности да се са њима суоче и да их реше, или им оно бар представља начин да се ослободе тескобе, напетости и избегну сукобе. У овом периоду обликују се и морална гледишта и схватања. Некада се у понашању младих не развијају виши морални циљеви, а њихова хуманизација и социјализација битно су оштећени. У овом периоду, почиње да се развија и властита индивидуалност, млади се укључују у различите видове друштвеног живота. Непрестано теже ка томе да буду третирани као одрасли, настоје да се истичу, буду запажени и оригинални, а истовремено су посебно осетљиви по питању угледа и части. У процесу трагања за својим идентитетом, они се укључују у друштво. Имају потребу за удруживањем, па захтеве групе коју препознају као себи блиску често надређују захтевима родитеља. Понекада то могу бити и групе са девијантним понашањем, што се обично дешава у мање контролисаним условима. Настојећи да се што више младих укључи у поједине активности намењене младима, кроз процес масовног спровођења тих активности, губи се индивидуалност. У савременим условима, често се не може довољно водити брига о појединцу, па се упркос дружењу ствара доживљај усамљености. У вези са тим може доћи до алијенације. У таквим масовним акцијама, млади све више губе лични контакт и присну повезаност са родитељима, као и са наставницима, али и са својим пријатељима. Губи се сврха њихових настојања да се укључе у друштво и његове токове, иако су за тиме силно жудели. Управо овакав

доживљај може представљати терен за криминалне облике понашања. С обзиром на нека лична обележја и психичке особности појединца, може се говорити о погоднијим условима и одређеним тенденцијама ка криминалном понашању, нека својства личности су таква да се на њих лако »прими« криминално понашање.³¹ Другим речима, разноврсни облици делинквентног понашања не развијају се на терену било које структуре личности, већ разноврсним структурама вероватно одговарају разноврсни облици асоцијалног или антисоцијалног понашања. Личност прихвата оне облике понашања који се најлакше уклапају у њену већ формирану, стабилну структуру, или у структуру која је у формирању. Вероватно зато старији делинквенти, код којих третман преваспитавања није успео, показују претежно исте облике понашања. Код малолетних особа јављају се различити, нестални облици делинквентне и асоцијалне активности, што понашању малолетника даје извесну специфичност у односу на понашање пунолетних особа. Лишавање слободе малолетника користи се као последње средство васпитног утицаја. Криминална дела све више врше млади, често у групама, а њихово понашање је све бруталније. Иако су се раније починиоци кривичних дела против имовине регрутовале из социјално и економски нижих слојева, све је више младих који ова дела врше а потичу из добростојећих и имућних породица. У многим европским земљама, као посебно ефикасна показала се специфична васпитна мера спроведена кроз добровољан, друштвено користан рад малолетних извршилаца кривичних дела. Потребно је, и у нашој средини урадити више и конкретније, што подразумева примарну, секундарну и терцијарну превенцију у области малолетничке делинквенције засновану на многобројним, драгоценим резултатима истраживања спроведених на овој популацији. На основу свега изложеног може се закључити да особине малолетних делинквената можемо поделити на следеће групе: *биолошке* особине, *психолошке* особине и *социолошке* особине.

3.1 Биолошке особине малолетних делинквената

Биолошка схватања делинквентну особу виде као личност специфичних телесних дегенеративних карактеристика, било конституционалних посебности, ендокриних и хромозомских аберација, генетских предиспозиција, урођених склоности или расних

³¹ Milutinović, M (1990). Kriminologija, Savremena administracija, 1990 стр.154-155

предиспозиција.³² Главни биолошки фактори или биолошки услови од којих зависи развој личности јесу нервни систем, ендокрини систем и телесна конституција. Пре свега, они су великим делом одређени наслеђем. Али, спољна средина изазива промене у организму, па и оне утичу на наведене факторе.³³ Истраживања у протеклих неколико деценија о нормалном развоју деце и развоју делинквентног понашања показала су да индивидуално, социјално и стање заједнице, као и њихове интеракције, утичу на понашање. Постоји општа сагласност да понашање, укључујући и антисоцијално и делинквентно понашање, јесте резултат комплексне интеракције појединих биолошких и генетских фактора и фактора животне средине, почевши од развоја фетуса и наставка животног тока.³⁴ Антисоцијално, девијантно и криминално понашање деце и малолетника повезано је у већини случајева са њиховим биолошким карактеристикама, односно факторима као што су: анатомија тела и утицај телесне грађе на њихово понашање (јака телесна грађа), неуролошка абнормалност (оштећење централног нервног система – повреде мозга, хемијска неравнотежа, хиперактивност, минимална моздана дисфункција, алкохолни синдром фетуса), ендокринолошки систем (поремећај у раду жлезда са унутрашњим лучењем), хромозомска абнормалност (поремећаји у језгру ћелије, вишак Y хромозома), наслеђивање генетских особина (близанци, криминал породица) и биохемијским факторима који се односе на исхрану (недовољан унос витамина и минерала) и загађиваче животне средине (олово, бакар, цинк). У погледу конституције – грађе тела установљене су извесне повезаности неких врста кривичних дела с одређеним типовима конституције. Испитивање ендокриних жлезда је од важности јер су оне од утицаја на инстинктивни и осећајни живот људи, оне утичу на темперамент и понашање појединца.³⁵ Истраживачи који су се бавили малолетничким криминалитетом са биолошке тачке гледишта дошли су до закључка да неке биолошке карактеристике, као што су анатомија тела, хемијске и неуролошке абнормалности, преовлађују код окорелих извршилаца кривичних дела и оних који су повратници антисоцијалног понашања. Ове „абнормалности” или

³² Бошковић, М. (2012). Психосоцијалне карактеристике насилничке личности. Нови Сад: Зборник радова Правног факултета, стр. 8.

³³ Рот, Н. (1969). Психологија личности. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, стр. 154

³⁴ McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press, pp. 66.

³⁵ Шепаревић, З. (1987). Криминологија и социјална патологија. Загреб: Правни факултет, стр. 174-175.

„дефицити” могу бити узроковане/и оштећењем специфичног региона мозга (због повреде) или због различитих других фактора понашања или околине (на пример, лоша исхрана, изложеност насиљу, злоупотреба супстанци). Поред тога, ови дефицити такође могу бити наглашени као резултат неуробиолошких и ендокринолошких промена током адолесценције.³⁶

3.2 Психолошке особине малолетних делинквената

Савремена наука одбацила је схватање биолошких теорија о типу урођеног злочинца и заступа становиште да се ни у психолошком смислу не може говорити о одређеном типу делинквента. Међутим, без обзира на то што није могуће дефинисати такав тип, не може се ни негирати да је код делинквената претежно реч о одступањима од нормалних облика реаговања. Нарочито се то истиче када је реч о разним облицима насилништва. Наиме, многа емпиријска истраживања указују на значај особина личности, односно психолошких фактора, за њихово криминално понашање. М. Милутиновић у својој књизи „Криминологија” указује на битну улогу и повезаност психолошких особина са нервним и ендокриним системом и телесном конституцијом. Он напомиње да „урођене диспозиције играју велику улогу у животу човека и служе као природна основа на коју се могу развити у адекватним друштвеним условима разне особине личности.”³⁷ Доба највеће физичке снаге, адолесценција, коинцидира са врхунцем успона криминалитета. Процес прерастања младића у зрелу личност повезан је са низом биопсихичких промена чија динамика пружа велике могућности за васпитне утицаје и усмеравање процеса социјализација. У овој фази развоја, млади људи су пријемчиви за утицаје који их могу усмерити како ка позитивном, тако и ка асоцијалном или антисоцијалном понашању. За своје понашање, као још непотпуно формиране личности, имају знатно умањену правну и моралну одговорност. Деца и малолетници који се одликују високом дозом психотичности показују већ веома рано такве црте свог карактера, а у понашању могу да буду веома сурови, чак и према најближима, понашају се чудно, склони су усамљивању, емоционално

³⁶ Cauffman, E., Steinberg, L., Piquero, A. (2005). Psychological, neuropsychological, and physiological correlates of serious antisocial behavior in adolescence: the role of self-control. *Criminology*, Vol. 43, No. 1, pp. 139-140

³⁷ Милутиновић, М. (1990). Криминологија. Београд: Савремена администрација, стр. 360

хладни, уз константно или веома често непријатељско понашање према свима из своје ближе и даље околине, што у корелацији са другим спољашњим факторима указује на повећану вероватноћу да се таква лица упусте у делинквенцију.³⁸ У већини случајева многе психолошке карактеристике, односно психолошки поремећаји код деце и малолетника, у корелацији су са њиховим делинквентним и криминалним понашањем. Понашање (у психологији) сваког живог бића, често дефинисано на основу његовог уобичајеног или повремениог начина поступања у датој животној средини, зависи од бројних и сложених чинилаца који се анализирају у терминима тенденција и средстава, то јест у терминима анатомије и физиологије, биохемије, хијерархије нервних и жлезданих структура, принуде и слободе. Њихово делинквентно понашање се манифестује кроз особине њихове личности (нижи ниво интелигенције, лоше језичке способности, низак ниво образовања, емоционална нестабилност, низак праг фрустрационе толеранције, егоцентричност, импулсивност, равнодушност, антагонизам, низак распон пажње, депривација, анксиозност, хиперсензитивност, итд), низак ниво самоконтроле (недостатак марљивости, издржљивости, упорности, непромишљено понашање, вожња под дејством алкохола или дроге, самоповређивање, трудноћа итд), агресивно понашање (физичко и психичко насиље, употреба оружја, сексуалне девијације, самоубиство итд) и посттрауматске стресне поремећаје (физичко или сексуално злостављање или занемаривање). Злостављање и занемаривање у детињству повезано је са накнадним развојем различитих облика психопатологије, укључујући и симптоме интернализације и екстернализације. Рано малтретирање може погоршати развој тешких екстернализованих поремећаја као што је антисоцијални поремећај личности – АСПД (*Antisocial Personality Disorder – ASPD*) и психопатија у одраслом добу. АСПД се одликује импулсивним, непромишљеним и агресивним понашањима која често резултирају упорним кривичним прекршајима који почињу рано у развоју.³⁹ Велики број студија наводи да делинквенти имају нижи вербални IQ у поређењу са неделинквентима, као и ниже школско постигнуће. Начин размишљања, осећања и понашања човека као појединца чине другачијим од других људи. На личност појединца утичу искуства, животна средина (околина, животне

³⁸ Шкулић, М. (2011). Малолетничко кривично право. Београд: Правни факултет, стр. 65–66.

³⁹ Dargis, M., Newman, J., Koenigs, M. (2016). Clarifying the link between childhood abuse history and psychopathic traits in adult criminal offenders. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 7(3), p. 221–228.

ситуације) и наследне карактеристике. Интелигенција (od lat. *Inellegere*-схватити, разабрати), у психолошком смислу представља способност брзог и успешног сналажења у новим ситуацијама на основу апстрактног мишљења, односно решавање проблема путем увиђања битних односа у проблематичној ситуацији. У литератури се израз „насиље” најчешће везује за агресивност и у том смислу схвата се као испољавање нападачког понашања, хиперактивности, високог нивоа антисоцијалног и агресивног понашања. Други поремећај који је често повезан са антисоцијалним понашањем и поремећајима понашања је велики депресивни поремећај, посебно код девојчица. Код девојчица, поремећај понашања може бити нека врста манифестације безнадежности, фрустрације и ниског самопоштовања, а која често карактерише главну депресију.⁴⁰

3.3 Социолошке особине малолетника

На развој малолетничког криминалитета велики утицај имају социјални фактори који делују из породичног окружења (породична структура, породична интеракција, социјалне околности, утицај вршњака) и окружења друштвене заједнице (школа, суседство/комшилук, утицај животне средине). Примарне заједнице друштвене средине као што је породица (дефицијентна породица, девијантна породица, родитељска криминална активност, матлетирање деце, лоше управљање породицом, слаба породична веза, слаба комуникација, раздвајање родитеља и детета, одрастање са једним родитељом итд), школа (неуспех у школи, изостајање из школе, суспензија, напуштање школе, похађање школе лошег квалитета итд), радна средина (неадекватни радни услови, тешки физички послови, слабо плаћени послови итд), и неформалне друштвене групе: *вршњаци* (делинквентни вршњаци, чланство у банди, одбацивање од стране вршњака, вршњачко насиље итд), *улица* (улично насиље, неорганизована заједница, доступност дроге и ватреног оружја итд), *суседство* (криминално суседство, сиромашно суседство, неорганизовано суседство итд) представљају битне чиниоце за развој асоцијалног, делинквентног и криминалног понашања малолетника. Породица као институција одговорна је за подизање и социјализацију деце, за негу болесних, старих или немоћних,

⁴⁰ McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press, p. 73

за регулисане сексуалног понашања, а поред тога је обавезна да обезбеди основне физичке, економске и емоционалне услове живота. Породица представља најважнију друштвену снагу правилног васпитања и животног усмеравања детета. Свако друштво ствара себи неки идеал човека - какав треба да буде у интелектуалном, физичком и моралном погледу и који ће се успешно уклопити у сва културно наслеђена правила понашања.⁴¹ Породица учи децу да контролишу неприхватљиво понашање, као и да поштују права других. Међутим, породица такође може и да научи децу да буду агресивна, асоцијална и насилна у понашању. Структура породице може да укаже на структуру делинквенције. Док расту, деца су изложена бројним друштвеним факторима који могу повећати ризик од проблема као што су злоупотреба дрога и ангажовање у делинквентном понашању. Фактори ризика функционишу на кумулативан начин, то јест, што је већи број фактора ризика, већа је вероватноћа да ће се млади укључити у делинквентно или друго ризично понашање. Постоје и докази да проблемско понашање повезано са факторима ризика тежи груписању. На пример, делинквентност и насиље су скупа са другим проблемима, као што су злоупотребе дрога, трудноћа у тинејџерству и лоше понашање у школама.⁴² Истраживања малолетничке делинквенције показала су да од социјалних фактора највећи утицај на јављање малолетничке делинквенције има дефицијентна и деградирана породица. Дефицијентна породица, најчешће због развода брака, доводи до одређених промена у личности малолетних делинквената, изазива осећање одбачености, усамљености, фрустрираности, што условљава делинквентно понашање. Деградирана породица се одликује лошим породичним односима између родитеља, родитеља и деце, постојањем сталних сукоба, свађа, психичког и физичког насиља између чланова породице.⁴³ Лоше породице прати нерад, проституција и алкохолизам родитеља, те последично и делинквенција потомака. Поремећена или разбијена породица је она у којој су деца лишена родитељског неговања (у чему мајка преузима примарну улогу, јер је то и њена најзначајнија улога као жене), у којој се запостављају дечје потребе, а слободно

⁴¹ Костић, М. (2000/1). Утицај мера неформалне друштвене контроле на неприлагођено понашање деце. Ниш: Зборник радова Правног факултета XL-XLI, стр. 153.

⁴² Cox, S., Allen, J., Hanser, R., Conrad, J. (2014). *Juvenile Justice: A Guide to Theory, Policy, and Practice*. Thousand Oaks: SAGA Publications, Inc., pp. 43.

⁴³ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 229.

време није испуњено корисним садржајем. Разорени домови су у корелацији са делинквентним понашањем деце и малолетника који чине кривична дела у виду малолетничког прекршајног статуса (непоштовање родитеља, бежање од куће, пушење, алкохол, изостајање из школе, непоштовање наставника итд.), тежа имовинска кривична дела (крађа возила, пљачка, крађа из станова итд.) и насилна кривична дела (тешка телесна повреда, силовање, киднаповање, убиство).⁴⁴

IV. ПОРЕМЕЋАЈ ПОНАШАЊА КОД МЛАДИХ ДЕЛИНКВЕНАТА

Када говоримо о поремећају понашања код деце и адолесцената, нужно је нагласити да су ови видови понашања разврстани на основу различитих критеријума. Први укључује туче, непослушност, изливе беса, деструктивност, некооперативност, дрскост и немир и назива се агресивно понашање са мањом социјализацијом или само агресивно понашање. Други кластер обухвата лоше друштво, бежање од куће и из школе, крађе, припадност и оданост делинквентним групама, лагање и подметање пожара и назива се социјализована агресија или делинквенција. Према ИЦД–10 (Класификација менталних поремећаја и поремећаја понашања) (СЗО, 1992), поремећаје понашања карактерише понављано и трајно присуство образаца антисоцијалног, агресивног и изазивачког понашања. Примери понашања на којима се заснива дијагноза укључују претеране туче и застрашивања, суровост према другим људима или животињама, жестоку деструктивност према имовини, подметање пожара, крађе, понављано лагање, изостајање из школе и бежање од куће, необично тешки и чести напади беса, пркосно провокативно понашање и сталну назначену непослушност. Сви наведени облици понашања, уколико су наглашени, могу бити довољни за дијагнозу само уколико се понављају током одређеног интервала (минимум током 6 месеци).⁴⁵ Свака од наведених категорија, ако је наглашена, довољна је за дијагнозу. У односу на озбиљност, односно

⁴⁴ Максимовић, Н.; Куљић, Р.; Матић, Р. (2010). Фактори ризичног понашања деце. Београд: Социолошки преглед, Vol. XLIV, No.3, стр.407

⁴⁵ Lovett, B.J. & Sheffield, R.A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: a critical review. *Clinical Psychology Review*, 27, 1–13.

тежину поремећаја, према ДСМ-ИВ класификацији, поремећај понашања се класификује као благ, умерен и тежак поремећај понашања.⁴⁶

Венар поремећај понашања сматра психолошким изразом за антисоцијално понашање и инсистира на јасној дистинкцији у односу на делинквенцију.⁴⁷ Делинквенција представља правни израз који укључује преступе који би се сматрали криминалом у случају да их изврши одрасла особа (нпр. крађе и убиства), као и понашања која се сматрају забрањеним у дечјем, али не и у одраслом добу (злоупотреба алкохола, вожња аутомобила, бежање од куће). Ови последњи познати су под називом „статусни преступи“. Деца која имају дијагнозу поремећаја понашања могу, али и не морају својим понашањем кршити закон. Крађа је увек противзаконита, док лагање не представља делинквентно понашање сем у случају судског процеса под заклетвом. Поремећај понашања са почетком у детињству везује се за биолошке факторе у смислу тешког темперамента детета, постојања неуропсихолошког дефицита и слабе самоконтроле (Moffitt&Caspi, 2001). Велики број ове деце има неуропсихолошке специфичности, ниска постигнућа на неуропсихолошким тестовима и тестовима меморије, нижи вербални IQ, хиперактивност, импулсивност и ниску самоконтролу. Деца са раним почетком поремећаја понашања чешће потичу из породица са тешком дисфункционалношћу и антисоцијалним проблемима код родитеља (неконзистентна дисциплина, самохрани родитељи и/или један родитељ у тинејџерском периоду, мајке слабог менталног здравља које су грубе или су склоне злостављању или занемаривању деце, као и превише породичних конфликта, много промена примарних хранитеља, низак социоекономски статус). Већи део различитих облика антисоцијалног понашања се заправо и не детектује. У односу на ту чињеницу антисоцијално понашање може бити подељено на неделинквентно, недетектовано делинквентно и делинквентно понашање. Већина антисоцијалног понашања раног детињства остаје у оквирима породице или школе и не сматра се делинквенцијом. Осим тога, постоје забрањене активности, као што је употреба психоактивних супстанци које могу да изазову необична понашања код одређених

⁴⁶ Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J. (2007). Stresna iskustva u odrastanju i afektivna vezanost adolescenata. Psihologija, Vol.40(4), 527-542

⁴⁷ Wenar, C. (2003). Razvojna psihopatologija i psihijatrija od dojenačke dobi do adolescencije стр. 44-47

адолесцената али не представљају психопатолошке феномене.⁴⁸ Рани неуропсихолошки дефицит, кроз процесе интеракције између индивидуе и њеног социјалног окружења, резултује трајним антисоцијалним понашањем. Адолесцентни почетак поремећаја понашања подразумева појаву антисоцијалних образаца у каснијем животном добу, односно са почетком пубертета или у раном одраслом добу. Лошија је прогноза и у психосоцијалном смислу и подразумева широк распон антисоцијалног понашања, затворске казне, поремећаје личности, друге менталне поремећаје, злоупотребу психоактивних супстанци, проблеме на послу и у породици, као и оштећења физичког здравља која се манифестује већом стопом повреда, хоспитализацијом, сексуално преносивим болестима, пушењем и хроничним респираторним болестима до насилних смрти.⁴⁹

Под појмом антисоцијалног понашања подразумева се озбиљније хабитуално, друштвено неприхватљиво и проблематично понашање. Њега треба разликовати од појма антисоцијалног поремећаја личности који представља дијагностичку категорију примарно резервисану за одрасле који су испољавали поремећаје понашања као деца и/или као адолесценти и настављају са озбиљним кршењем закона и на одраслом узрасту (раније су означавани као психопате).

Преваленца поремећаја понашања. Преваленца овог поремећаја је, зависно од строгости коришћених критеријума, од 4% – 10% .⁵⁰ Многи делинквенти испуњавају критеријуме за дијагнозу поремећаја понашања као менталног поремећаја. Иако основни дијагностички критеријуми важећих класификационих система (ДСМ-ИВ) одређују да се дијагноза поремећаја понашања може применити само онда када у основи симптоматског понашања лежи дисфункција унутар појединца, а не онда када је то понашање само непосредна реакција на актуелни социјални контекст, не постоје никакве смернице које би ближе одредиле природу и садржај *дисфункционалности унутар појединца*, нити се помињу методе помоћу којих би се дисфункционалност установила. Примена овог

⁴⁸ Frick, P. J. (2006). Developmental pathways to conduct disorder. *Child Psychiatric Clinics of North America*, p 311–331

⁴⁹ Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H., & Milne, B. (2002). Males on the life-course persistent and adolescent limited antisocial pathways: Follow-up at age 26. *Development and Psychopathology*, p. 179–180

⁵⁰ Muntz, R., Hutchings, J., Edwards, R. T., Hounscome, B., & O’Ceilleachair, A. (2004). Economic evaluation of treatments for children with severe behavioural problems. *The Journal of Mental Health Policy and Economics*, p 177–189

критеријума, код поремећаја понашања, отежана је чињеницом да особе са овим поремећајем често не признају постојање проблема и дисфункције.⁵¹ Са друге стране, преваленцу поремећаја је скоро немогуће утврдити и то из више разлога: дијагностички критеријуми нису уједначени и разликују се од подручја до подручја, знатно су се мењали током последњих 20 година, а симптоми поремећаја се разликују у односу на развојни стадијум детета. Такође, може доћи и до отежаног дијагностификовања других менталних поремећаја који могу бити у основи личних проблема делинквента, а који нису део делинквентног понашања (нпр. депресивни поремећај, анксиозни спектар поремећаја). Због тога се сматра да је поремећај понашања једна од најсубјективнијих категорија у постојећим класификационим системима. Најзад, као последњи разлог, наводи се неуједначеност база података у различитим студијама. У нашој средини, колико је у тренутку писања овог рада познато, нема валидних епидемиолошких студија које се односе на преваленцу поремећаја понашања.⁵²

V. ТЕОРИЈЕ ЛИЧНОСТИ МАЛОЛЕТНИХ ДЕЛИНКВЕНАТА

Узроци малолетничке делинквенције се у теорији објашњавају на различите начине, а основа особености различитих објашњења основних фактора који доводе до упуштања малолетника у вршење кривичних дела јесте да се у основи ради о веома сличном посматрању узрока те појаве, као што се чини и приликом формулисања етиолошких анализа усмерених ка објашњавању узрока криминалитета уопште. Етиолошко подручје криминалитета и делинквенције младих је, међутим, изузетно сложена област изучавања ових феномена. Отуда је природно што су се у процесу развоја људске мисли и сазнања јавиле многе теорије и други покушаји усмерени у правцу узрочног објашњења криминалитета и делинквенције. Проблематика криминалитета одувек је побуђивала интересовање, посебно због њених, за друштво веома често, неприхватљивих последица. Из самог понашања оваквих личности, обележеног

⁵¹ Luntz, B. & Widom, C. (1994). Antisocial personality disorder in abused and neglected children grown up. *American Journal of Psychiatry*, p. 670–674.

⁵² Lewis, M. D. (2004). Trouble ahead: predicting antisocial trajectories with dynamic systems concepts and methods. *Journal of Abnormal Child Psychology*, p. 665–671

специфичностима, такође није било једноставно проникнути у суштину и етиологију социјално девијантних животних избора. Бављење проблематиком криминалне личности историјски може се представити кроз три одвојене фазе, које су се надовезивале једна на другу. Прву фазу карактерише инсистирање на апсолутној специфичности криминалне личности, што је заступао Ламбросо. Током друге фазе, као последица утицаја психоанализе, истицало се да антисоцијалне тежње латентног карактера постоје и код неделинквената, те да оне не разликују у потпуности криминалну од некриминалне популације. У трећој фази, коју су представљали Ди Туллио, Гемелио, Де Греф и Пинател тврдило се да је концепт криминалне личности само радна хипотеза и да је разлика између делинквената и неделинквената само у степену испољавања. Крај 19. и почетак 20. века, обележио је талас психолошких објашњења криминалног понашања, која се односе на утицај разноврсних психолошких ентитета: интрапсихичке сукобе, недостатке у психолошкој сфери личности, слабије психичке квалитете и способности или неуспех у процесу социјализације. Све ове теорије криминално понашање доводе у везу са психолошким карактеристикама личности, док деловање социјалних фактора занемарују у потпуности или их сматрају факторима секундарног значаја. Глобалне тенденције које се могу издвојити разликују се по томе што се једна првенствено бави откривањем везе између одређених психичких својстава и облика делинквентног понашања, док друга основни фокус свог интересовања ставља не на понашање, већ на психичке структуре, настојећи да тиме детерминише психолошке одреднице делнквентног понашања. Теоријска разматрања се могу груписати на биолошко-психолошке теорије, психофизиолошке теорије, психопатолошке теорије, психолошке теорије и социолошке теорије .

5.1 Биолошко-психолошке теорије

Аутори традиционалног биолошко-психолошког правца говоре о злочину као изразу одређене биолошко-психолошке конституционалности и повезују грађу тела и карактер (морфолошка карактерологија), функционисање ендокриног система и лучење хормона, ненормалност хромозома и генетичке особине (опште наслеђе) са криминалним понашањем. Новије биолошке теорије обухватају: натуралистичку концепцију, теорију

насиља, теорију агресивности и социобиолошке теорије.⁵³ Они заступају тезу да одређени биолошки (физиолошки, биохемијски, неуролошки итд) и генетски фактори (наследни хромозоми, гени итд) утичу на извршење криминалног дела, а то су фактори који су ван контроле починиоца. Они делинквенцију сматрају девијантном или ненормалном и она за њих представља производ физичких или психолошких особина, укључујући и коефицијент интелигенције (IQ), као и типове човечјег тела (телесна грађа). Главни биолошки фактори или биолошки услови од којих зависи развој личности јесу: нервни систем, ендокрини систем и телесна конституција. Они су великим делом одређени наслеђем. Али, спољна средина изазива промене у организму, па и оне утичу на наведене факторе.⁵⁴

5.1.1. Телесна конституција и криминалитет. Теорија о телесној конституцији и криминалитету једна је од првих биолошких теорија, а најпознатији представници су Ернст Кречмер и Вилијам Шелдон. Немачки психијатар Ернст Кречмер развио је теорију телесне конституције на основу истраживања односа између телесне грађе и душевних поремећаја на узорку од 4.414 људи. Истраживања је презентовао у свом најпознатијем раду „Телесна грађа и карактер” (1921), где је указао на три типа телесне грађе: лептозомни тип/астеничан тип – одликује се слабом дугачком телесном грађом, узаним раменима, малим и узаним грудним кошом, танким мишићима на рукама, а по темпераменту су фригидни, односно хладнокрвни. У највећем броју случајева овај тип припада криминалцима варалицама и лоповима, а њихова заступљеност међу криминалцима је између 40% и 50%; атлетски тип – одликује се снажном телесном грађом, средње до високог раста, широким раменима, широким грудима и стабилним темпераментом, који у посебним ситуацијама прелази у стање експлозивности. Атлетски тип криминалаца врши криминална дела против живота и тела/личности (убиства) и сексуалне деликте (силовања), а заступљеност међу криминалцима је као код лептозомног типа; пикнички тип – одликује се малим и средњим растом, великом главом, кратким дебелим вратом, гојазношћу итд. Они су по карактеру љубазни и друштвени, а највише извршавају кривична дела проневере (заступљеност 20%), и то у каснијим година

⁵³ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). Криминологија. Ниш: Пеликан принт, стр. 272

⁵⁴ Рот, Н. (1969). Психологија личности. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, стр. 154.

живота. Осим ова три конституционална типа, он додаје још један тип – диспластичан (мешовити тип), а односи се на малу групу криминалаца (заступљеност од 5% до 10%) који имају разне ендокрине поремећаје (маскулинизам, инфантилизам, гојазност итд), а који врше кривична дела из групе сексуалних деликата.⁵⁵ Вилијам Шелдон је своја истраживања базирао на поставкама Ернста Кречмера, а развио је своју теорију конституционе психологије. По њему, типови тела (морфолошке карактеристике људског тела) детерминишу понашање, темперамент и индивидуалност према делинквенцији. Он је идентификовао три конституциона типа тела са особинама личности, односно темпераментом личности: ендоморфни тип тела – одликује се нижим растом, дебљином, широким боковима, меканошћу итд, са висцералним темпераментом (нежност, дружељубивост, жеља за храном, опуштеношћу, толеранција према другима, склоност ка удобности итд.); ектоморфни тип тела – одликује се висином, виткошћу (мршавошћу), малом мишићном масом, уским струком, уским раменима, плоснатим грудима итд, са церебротоничним темпераментом (самоконтрола, склоност ка самоћи, страх од људи, суздржавања итд.); мезоморфни тип тела – одликује се атлетском грађом са снажним горњим и доњим екстремитетима, широким раменима, жилавошћу, грубошћу итд, са соматотоничним темпераментом (жеља за физичким активностима, испољавање моћи, агресивност, храброст, клаустрофобичност итд.). Људи са мезоморфним типом тела имају већу склоност ка девијантном понашању и злочину него људи са ендоморфним и ектоморфним типом тела.

5.1.2. *Ендокринолошка теорија.* Теоретичари ендокринолошке теорије своје поставке о криминолошком понашању пунолетних и малолетних преступника везују за поремећаје настале у ендокрином систему, односно у жлездама са унутрашњим лучењем (хипофиза, епифиза, пинеална жлезда, тироида/штитна жлезда, надбубрежна жлезда, тимус, панкреас, тестис, оваријум итд). Поремећаји настали нелучењем хормона одређене жлезде могу да буду узрок криминалног понашања. Поремећаји рада жлезда са унутрашњим лучењем повезивани су са одређеним кривичним делима. Тако је, на пример, убиство повезивано са поремећајем хипофизе, полних жлезда и надбубрежне жлезде, док

⁵⁵ <http://www.artnit.net/dru%C5%A1tvo/item/4363-ernst-kre%C4%8Dmer-tipovi-li%C4%8Dnosti.html>
приступљено 06.05.2019 23:49

проблеми са лучењем тиреоидне жлезде и хипофизе узрокују пљачке, преваре и крађе.⁵⁶ Ендокринолошкој теорији стављене су бројне критичке примедбе, пре свега да је у њеној основи погрешна представа о независној функцији ендокриног система у односу на централни нервни систем. Узрок пораста малолетничког криминалитета дакле базира на брзом раду жлезда са унутрашњим лучењем у узрасту 16–23. године, а које код малолетника нарушава нормално функционисање и ствара емоционалну неуравнотеженост.

5.1.3. Ненормалност хромозома и криминалитет. Хромозомска теорија је заснована на учењу да постоје поремећаји у језгру ћелије (хромозомима) која садржи гене и носилац је наследних особина, а продукује делинквентно понашање.

5.1.4 Генетски фактори. Мада генетски фактори несумњиво имају снажан утицај на развој појединца и његове психофизичке предиспозиције, тешко је утврдити њихов пресудан утицај на вршење кривичних дела, нарочито у општем смислу. Оваква констатација је посебно важна у светлу постојања читавог низа различитих кривичних дела, почев од оних која се карактеришу великом агресијом и насиљем, преко оних за која је карактеристично одговарајуће партиципирање жртве, до оних која су користољубива или чак спадају у криминалитет „белих крагни” итд.

5.1.5 Биохемијски фактори криминала. Исхрана и криминал. Многи истраживачи су се фокусирали на утицај биохемијских фактора на малолетничко понашање – на исхрану, односно уношење шећера, угљених хидрата, витамина, адитива, протеина, минерала, као и отровних минерала попут олова, бакра, цинка итд. Дошли су до сазнања да деца која у исхрани током раног детињства нису имала довољне количине витамина (посебно Б3, Б6 и Ц) и минерала (калијума, калцијума, натријума, гвожђа, аминокиселина, итд), касније су се суочавала са озбиљним физичким и менталним поремећајима (нпр. низак коефицијент интелигенције). Малолетници чија је исхрана богата шећерима и угљеним хидратима (моносахариди, дисахариди, олигосахариди, полисахариди) имају више склоности ка делинквенцији и криминалном понашању. Исто тако, и они који болују од хипогликемије (било је речи у ендокринолошким теоријама) пате од анксиозности (стрепња), депресије, несанице, нервозе, промене расположења, фобије и напада беса и

⁵⁶ Einstadter, W., Henry, S. (2006). *Criminological theory: an analysis of its underlying assumptions*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 88

имају предиспозиције за извршење криминалног дела у виду насиља, убиства или силовања.

5.2 Психофизиолошке теорије

Истраживања утицаја психофизиолошких фактора на антисоцијално, делинквентно, криминално и психопатско понашање датирају од четрдесетих година прошлог века и трају до данашњих дана. У том периоду су спроведена многа истраживања која су се бавила електродермалним активностима/реакцијама (ЕДР), активностима откуцаја срца (ХРЛ) и електроенцефалографским активностима (ЕЕГ), као и њиховим утицајем на делинквенцију и криминално понашање пунолетне и малолетне популације.

5.2.1 Електродермалне активности и криминал. У свету су вршена бројна психофизиолошка истраживања (око 150 студија) о корелацији електродермалних реакција и агресивног и криминалног понашања. На основу добијених резултата закључено је да се повезаност слабог електродермалног страха и агесије јавља рано у детињству, а повећавање електродермалног страха може да заштити децу од будућег агресивног/насилног понашања. Ненормално функционисање амигдале, као што је индиректно процењивање страха, може бити један од фактора који утичу на развој агесије у детињству.⁵⁷

Рад срца и криминал. Професор неурокриминологије Адријан Рејн (Adrian Raine, 1993), указује на то да низак ниво узбуђења јесте знак ниског нивоа страха, те да низак ниво узбуђења, посредством неустрашивости, утиче на криминалитет насиља.

5.2.2 ЕЕГ подузбуђење и криминал и неуролошке абнормалности. На основу снимања електричне активности мозга применом методе електроенцефалографије код деце и одраслих може се доћи до сазнања да су абнормалне мождане активности у корелацији са антисоцијалним и насилничким понашањем.

Неуролошке абнормалности и делинквентно понашање. Постоје биолошке теорије које се баве утицајем неуролошких фактора, односно абнормалности у функционисању

⁵⁷Gao, Y., Raine, A., Venables, P., Dawson, M., Mednick, S. (2010). Reduced electrodermal fear conditioning from ages 3 to 8 years is associated with aggressive behavior at age 8 years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 51, Iss. 5, p. 550–558

мозга на агресивно и криминално понашање. До абнормалности у функционисању мозга може доћи услед оштећења/повреде чеоног/фронталног режња мозга (*lobus frontalis*) и услед хемијских неравнотежа у мозгу. Повреда чеоног режња мозга може се јавити као последица личног агресивног понашања или као последица агресивног понашања других лица. Низак ниво серотонина 5-ХТ јесте узрок импулсивног и агресивног понашања.⁵⁸ Неуротрансмитери су супстанце које, по ослобађању из нервних завршетака, реагују на рецепторским местима на постсинаптичким мембранама, доводећи до ексцитације или инхибиције постсинаптичког неурона – серотонина, значајно доприносећи агресивном понашању и проблему менталног здравља. Допамин је неуротрансмитер који обавља више функција у мозгу и одговоран је за регулацију покрета, лучење хормона, емоцију, мотивацију, меморију итд, а његова патофизиолошка улога је повезана са Паркинсоновом болешћу, шизофренијом, манијом, депресијом, импулсивним реаговањем итд. Норадреналин је неуротрансмитер који омогућава рад аутономног нервног система и учествује у обради емоција, формирању сећања, регулисању сна, регулацији температуре итд, а његова патофизиолошка улога је повезана са шизофренијом, манијом, депресијом, раздражљивошћу, нападима панике итд. Високи ниво норадреналина изазива склоност ка нервозном понашању, зависности итд, док низак ниво норадреналина изазива депресију, импулсивну агресију и склоност ка криминалном понашању. Поремећаји у понашању код мале деце и адолесцената с аспекта неуролошке абнормалности, односно неуролошких дисфункција, могу настати и због: минималне мождане дисфункције – МБД (*Minimal Brain Dysfunction – MBD*) и алкохолног синдрома фетуса – ФАС (*Fetal Alcohol Syndrome – FAS*). Код минималне мождане дисфункције која се може десити у пренаталном, перинаталном или постнаталном периоду код деце, могу настати развојне моторичке сметње, проблеми у учењу, проблеми пажње, лоше држање тела, емоционална лабилност, инфантилно понашање, антисоцијално понашање, напади беса, повећана агресивност, појава анксиозности итд.⁵⁹

⁵⁸Moore, T.; Scarpa, A.; Raine A. (2002). A Meta-Analysis of Serotonin Metabolite 5-HIAA and Antisocial Behavior. *Aggressive Behavior*. Vol. 28, Iss. 4, p. 299–316

⁵⁹ Игњатовић, Ђ. (2009). Теорије у криминологији. Београд: Правни факултет, стр. 45

5.3 Психопатолошке теорије

Психопату смо дефинисали као „антисоцијалну, агресивну, високо импулсивну личност која се мало или уопште не осећа кривом (за своје поступке) и није у стању да доживи афективну везу са другим људским бићима”. Треба нагласити да се не сматра да су у питању ментално дефектна лица, већ начин живота развијен кроз личну историју.⁶⁰ Психопата је неко са менталним поремећајем кога карактерише изузетно асоцијална личност која често доводи до агресивног, изопаченог или криминалног понашања. Психопата је тип личности који се карактерише недостатком осећаја кривице, кајања и емпатичке бриге за друге, смањеном емотивном реакцијом на стрес, површном шармантношћу, манипулативношћу, егоцентричношћу и грандиозношћу. Њега такође карактерише и тенденција ка импулсивним реакцијама, улажење у ризичне ситуације, али не и тенденција да се планира будућност.

Психопатолошке теорије настале су из више разлога: 1. као резултат продора медицинске, посебно психијатријске мисли у криминологији; 2. услед неизвесности и неодређености границе између друштвено здравог и друштвено болесног; 3. постојања недостатка осећања кривице код великог броја криминалаца, што су психијатри одредили као симптом дефектне личности; 4. постојање друштвено болесних лица међу извршиоцима кривичних дела.⁶¹ Ревидирана Хареова чек-листа психијатрије (Psychopathy Checklist – Revised/PCL – R) објављена је 1991. године и обухватила је 20 специфичних карактеристика психопате: 1. неискреност, слаткоречивост и површински шарм, 2. грандиозан доживљај властите вредности, 3. потреба за стимулацијом и склоност досади, 4. патолошко лагање, 5. склоност преварама и манипулацији, 6. одсуство кајања и осећаја кривице, 7. површне, плитке емоције, 8. неосетљивост и одсуство емпатије, 9. паразитски животни стил, 10. лоша контрола понашања, 11. промискуитетно сексуално понашање, 12. рани проблеми понашања, 13. недостатак реалних, дугорочних животних циљева, 14. импулсивност, 15. неодговорност, 16. неприхватање одговорности за властите поступке, 17. бројне краткорочне брачне везе, 18. малолетничка делинквенција, 19. опозив условног

⁶⁰ Glenn, A., Kurzban, R., Raine, A. (2011). Evolutionary Theory and Psychopathy. *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 16 (5), p. 371–380.

⁶¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 278.

отпуста, бекства из институција, 20. разноврсност криминалних активности. Роберт Харе је изнео закључак да у светској популацији има око 1% психопата (у групи од 100 људи један је психопата), у америчким затворима од 15% до 20% затвореника су психопате, а од тога најмање 70% су повратници, и то 50% су серијске убице или сексуални преступници.⁶² Код процене психопатије највиших корпоративних руководилаца дошао је до резултата да је међу извршним директорима корпорација 4% психопата. Данас, Хареова чек-листа психијатрије примењује се у истраживањима из психопатологије, као и у клиничкој форензици и судским процесима за оцењивање психопатских особина неке особе. Осим Хареове чек-листе, у психијатрији се за процену менталних поремећаја користе: Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-DSM-IV, American Psychiatric Association, 2000*) и Међународна класификација болести и сродних здравствених проблема – МКБ-10 (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems-ICD10, 1995*). Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје је стандардизован систем класификације за дијагностику поремећаја менталног здравља за децу и одрасле (бихевиорални аспекти психопатије), где се користи термин антисоцијални поремећај личности – АПЛ (*Antisocial personality disorder APD*).

5.4 Психолошке теорије

Захваљујући немачком психологу Вилхелму Вунту (Wilhelm Wundt, 1832 - 1920), творцу "експерименталне психологије" и оснивачу прве психолошке лабораторије (у Лајпцигу, 1879), од тог времена психологија се издвојила из филозофије и постаје самостална научна дисциплина. Психолошке теорије датирају од краја 19. века до данашњих дана и оне се баве криминалом и делинквенцијом на индивидуалном/појединачном нивоу, пре свега идентификовањем индивидуалних, односно појединачних психолошких особина личности (интелигенција, емоционална стабилност, мотивација, учење, ставови итд.) које представљају узроке криминалног и делинквентног понашања код деце, адолесцената и одраслих. Током протеклих година,

⁶² Hare, R. (1993). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. New York: The Guilford Press

развиле су се многе психолошке теорије које су своја истраживања фокусирале на утицај менталних процеса (унутрашња субјективна искуства) на индивидуалне склоности према делинквентном, агресивном и криминалном понашању од детињства до одраслог доба. Правим родоначелником савремених психолошких теорија сматра се амерички неуролог, психијатар и криминолог Вилијам Хили - оснивач Института за малолетна истраживања (*Institute for Juvenile Research*, од 2014. године – *Psychopathic Clinic of the Juvenile Court*) у Чикагу 1909. године, где је са сарадницима у превенцији, лечењу и истраживању малолетничке делинквенције применио нове методе – „тимски приступ” (*team approach*) и „сопствена прича детета” (*child's own story*). Он је на основу својих истраживања утврдио да је више малолетника/ца доживело емоционалне трауме и закључио је да емоционалне трауме код деце могу да утичу на то да деца постану делинквенти. Међу психолошким теоријама уочавају се две тенденције: 1. Прва се састоји у откривању везе између одређених психичких својстава и појединих облика делинквентног понашања (на пример, између одређене врсте темперамента и злочина: нервозан темперамент је повезан са паликућством и убиством тровањем); 2. Друга настоји да на основу паралелног испитивања личних особина делинквентних и неделинквентних група и нађених разлика у њиховим психичким структурама, установи психолошке детерминанте (на пример, ниски или високи духовни квалитет, знатно изражена емоционална сфера итд.) делинквентне активности. У даљем разматрању психолошких теорија обрадићемо: теорију интелигенције, психоаналитичку теорију, теорију личности и теорију фрустрације.

5.4.1 Теорија интелигенције Ова теорија интелигенцију описује различитим радњама као што су решавање проблема, способност учења, апстрактно мишљење, разумевање и наводе је као један од главних психичких фактора делинквентног и криминалног понашања. Теорија интелигенције, која спада у област психолошких испитивања, настала је почетком прошлог века, са циљем спознаје могућих корелата између нивоа интелигенције и криминалног понашања.

Концепција о тзв. слабоумном преступнику појавила се почетком XX века. Била је заснована на учењу о наслеђивању менталне инфериорности, временски се подударујући са, у то време распрострањеним, покретом психолошког тестирања интелектуалних способности. По Годаровој теорији свако слабоумно лице потенцијални је преступник. Његови налази, поткрепљујући ови тезу, говорили су о томе да је интелигенција већине

преступника, мерена Бине-Симоновом скалом, на нивоу детета од 10-12 година. Он је такође изложио своје налазе, према којима тек сваки десети делинквент, из узорка испитиваних, има просечну или високу интелигенцију.⁶³ Према овој теорији, мањак интелигенције проузрокује проблеме са концентрацијом, те су овакви малолетници често слабији ђаци и имају проблема у интеракцији са другом децом, што неректо резултира бесом и насиланим понашањем. Са друге стране, мањак интелигенције, односно ментална заосталост не значи нужно да ће се особа формирати као делинквентна, чак истраживања су показала да пре свега долази до испољавања асоцијалног понашања која се у случају испољавања делинквенције манифестије као криминалитет мањег интезитета у виду палевина, ситних крађа и недоличног понашања у јавности. Новија истраживања, реализована помоћу савремених инструмената за мерење интелигенције, показала су наиме да су разлике између малолетних делинквената и њихових вршњака неделинквената незнатне или никакве. Студијама према чијим резултатима малолетни делинквенти показују нешто слабије успехе на тестовима интелигенције упућују се аргументовани приговори у погледу репрезентативности контролних група. Пратећи групу мушкараца од њиховог рођења до пунолетства, професор социологије Давид Фарингтон (*David Farrington, Cambridge University*) 1992. године дошао је до резултата да је једна трећина дечака од осам до десет година, који су имали резултат мањи од 90 на тесту невербалне интелигенције, били осуђени касније за почињена кривична дела.⁶⁴ Британски психолог Денис Хауит (*Denis Howit, Loughborough University*) у својој књизи „Увод у судску и кривичну психологију” (*Introduction to Forensic and Criminal Psychology, 2009*), у поглављу *Theories of crime/Intelligence of crime*, указује да низак ниво IQ код деце јесте узрок њиховог слабог успеха у школи, каснијег лошијег запослења и ниже зараде, као и преузимања великог ризика да би задовољили своје потребе. Теорија интелигенције је била изложена критикама социолошки оријентисаних теоретичара. Критике су се односиле, пре свега, на методолошке недостатке: питање поузданости и валидности IQ тестова, мали број испитаника, недостатак контролних група, репрезентативност узорка (где је укључена само затворска популација), недовољно укључивање биолошких, генетских и социјалних фактора, као и недовољно објашњење случајева у вези са

⁶³ Dinitz, S.(1986). *The Antisocial Personality, Forensic psychiatry and psychology*, F.A.Davis, Company, Philadelphia p.43

⁶⁴Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington, Z. (2006). *Theories of crime*. New York: Routledge, p. 57–58.

популацијом која има ниске IQ резултате, а не испољава девијантно и криминално понашање, и обрнуто итд. Ваљало би напоменути да у државама са вишим степеном развоја и уређенијом заштитом људских права, третман према оболелим особама, прилагођен је њиховим посебним потребама што може утицати на смањење стопе и испољавања девијантног и делинкветног понашања оваквих особа и деце.

5.4.2 Психоаналитичка теорија. Иако се Фројд није посебно бавио проблемом криминалитета, на основу његовог општег учења, створене су теорије које су у непосредној вези са тим питањима, а на њима се заснивају и тврђења психоаналитички оријентисаних криминолога. Као битне одлике злочинца наводе се: изражена себичност, јаке деструктивне тенденције и недостатак афективног везивања и прихватања других. Факторском анализом издвајају се следеће карактеристике личности преступника: ниска снага супер-ега, охола независност, стрепња и усредсређеност на себе, претерано бурно реаговање које је у нескладу са поводом и коменција (склоност ка томе да се иде са групом).

Агресивност се скоро редовно истиче као кохезивно средство делинквентне популације. По мишљењу М.Костића, човек је, по правилу, слободан тек кад може да порекне себе.⁶⁵ Припадник делинквентне популације осећа се слободним када пориче друге, свет и вредности у свом окружењу, што се назива "слободом против". Налази добијени његовим истраживањем везаним за извршиоце криминалних дела, а посебно они који при томе припадају и субкултури наркомана, превасходно указују на то да би правце превенције криминалних активности наркомана требало усмерити на спречавање раног распада породице, на образовни рад у циљу оспособљавања за избор адекватнијег стила васпитања и на предузимање акције ради спречавања њиховог раног напуштања школовања.

Психоаналитичари девијантно понашање објашњавају преко Фројдове тројне структуре личности. Полазна психоаналитичка концепција говорила је о "човеку без над-ја", који је усмерен само својим инстинктима. Критика оваквог схватања је била да се, чак и када су у питању злочинци из страсти, запажа изванредан правдољубиви став који искључује претпоставку о непостојању "над-ја". Александар Франц и Стауб Хуго у делу

⁶⁵Kostić M (1996). Homo negans ili čovek nasuprot, Institut za kriminološka istraživanja, Beograd, 1996. str. 207

"Психоаналитички увид у свет параграфа" (1927) уврстили су у типологију злочинаца тип злочинца без "над-ја", са преовлађујућим инстинктима. Поделили су криминалитет на хронични и случајни (акцидентални). Хронични врше људи који по структури свог душевног апарата нагињу криминалитету. Случајни криминалитет обухвата деликте услед омашки и ситуационе деликте.⁶⁶

Теодор Рајх каже да до кривичног дела не би долазило због неразвијеног "над-ја", него баш зато што је оно претерано строго. И савремени аутори заступају схватања да извесна криминална понашања проистичу из душевних конфликта и напетости. Бавећи се питањима васпитања и криминалитета Д.Абрахамзен говори о неуротичном и компулзивном преступнику. Да би потенцијални злочинац то заиста и постао, треба да буду испуњена два услова: одговарајућа ситуација у датој средини и ослабљеност отпора контроле "супер-ега". Абрахамзен је настојао да, не само крајње узроке злочина, већ и конкретно злочиначко понашање, изрази као чисту психолошку појаву, изазвану механичким међудејством преступничких тенденција у погодној ситуацији и ослабљене контроле "супер – ега". Криминално понашање, сматра он, представља вид душевне болести. Гловер сматра да је злочин један од резултата конфликта између примитивних инстинката који се налазе у човеку и алтруистичких правила усађених од стране развијеног друштва.

На појаву хомицидалног понашања део утицаја носе психосоцијални фактори, који се чак и истичу у првом плану. Теорија субкултуре насиља Волфганга и Ферацутиа (1982), тумачиубиство као последицу прихватања специфичне субкултуре насиља, њених норми, образаца понашања и животног стила, у оквиру кога је у односима са другим људима допуштено вољно испољавање беса, хостилних осећања и употреба физичке силе.⁶⁷

Развој психоаналитичке криминологије после Фројда може се најбоље сагледати кроз радове Адлера и Јунга. Адлер се посебно бавио осећањем мање вредности, повезаним са тежњом ка надмоћи и важењем. Извршење кривичних дела може бити један вид компензације за инфериорност и начин привлачења пажње. Агресивна природа код које је непријатељска агресија усмерена против ближњих показује следеће карактеристичне црте:

⁶⁶ Healy W., Alper B. (1941). Criminal Youth and the Borstal System, New York, 1941 p 142-144

⁶⁷ Kovačević R. (1989). Osobe sa poremećajima ličnosti kao počinitelji seksualnih, imovinskih i delikata protiv života i tela, Medicinski fakultet, disertacija, Zagreb, 1989 стр.33

сујету, љубомору, завист, тврдоћу и мржњу. Супротстављајући колективно индивидуалном, Јунг је понудио ново тумачење Едиповог комплекса, а за криминологију је значајан због одређивања психолошких типова, посебно екстравертног и интровертног типа.

Фриландер Кејт је критиковала схватање о типу злочинца са криминалним "над-ја". Истицала је да криминална околина не производи више криминалаца него нормално друштво, напосто због прихватања криминалног кодекса. Поремећаји три инстанце психе могу да постоје услед антидруштвеног развитка карактера, услед органске болести и услед душевне болести. Поремећаји услед антидруштвеног развитка карактера могу се регистровати код већине малолетних преступника и до њих доводи конституција, као и средина. Поремећаји услед органских болести узроковани су токсичним или органским поремећајима, као и поремећајима у нервном систему. Поремећаји услед душевних болести или психички поремећаји су у ствари поремећаји "ега", који није способан да контролише своје инстинктивне подстицаје услед поремећеног теста реалности.

5.4.3 Теорија личности . Амерички психолог Гордон Олпорт (*Gordon Allport, 1897–1967*) дефинише личност као динамичну организацију психофизичких система унутар индивидуе који одређују њено карактеристично понашање и мишљење и диктира своје јединствено прилагођавање на животну средину.⁶⁸ За Ханса Ајзенка (1959), личност је сума стварних (садашњих, тренутних) или могућих (потенцијалних) образаца понашања особе, који су детерминисани наслеђем и средином (околином). Дакле, Ајзенкова теорија претпоставља да се развој личности остварује кроз интеракцију наслеђене структуре личности појединца и утицаја средине. Криминално понашање је, у оквиру Ајзенковог схватања, оправдано изучавати једино у оквиру психологије понашања, јер је оно последица заједничког утицаја генетских предиспозиција, услова средине и процеса социјализације. Сматра се да психолошке карактеристике личности одређују састав, начин функционисања и организацију нервних система и имају одлучујући утицај на криминално понашање. Криминалци су, према овом схватању, неуротични екстроверти. Главна питања на која треба обратити пажњу приликом проучавања криминалног понашања односила би се најпре на постојање и природу личности која показује склоност ка криминалном понашању; затим, релативни утицај генетских фактора и фактора средине на

⁶⁸ <https://psyera.ru/teoriya-lichnosti-gordona-olporta-1723.htm>, преузето 12.5.2019.

криминалитет, а такође и начин на који различити типови пеналних мера одређују будуће понашање криминалца.

У Ајзенковој теорији, придаје се много мањи значај социјалним факторима у развоју личности, па и у настанку криминалног понашања, у односу на психолошке факторе и генетске предиспозиције. Неповољни утицаји средине ће на терену већ постојеће генетске предиспозиције изазвати склоност ка криминалном понашању. Ајзенкова схватања су имала утицај и на теорију учења криминалног понашања где се криминално понашање види као последица недовољно успешног учења законитих облика понашања. Ови облици понашања се уче као и сви други, па ако је појединац неуспешан у једној области учења, неће показати ни успех у усвајању знања везаних за законске нормативе. Личност је укупни збир актуелних и потенцијалних начина понашања организма који су одређени наслеђем и средином; она настаје и развија се функционалном интеракцијом четири главне области које у ствари представљају организоване начине (обрасце) понашања: когнитивна област (интелигенција), конативна (карактер), афективна (темперамент) и соматска област (конституција). Ова дефиниција указује на три битна аспекта који су значајни у Ајзенковом схватању личности. Ти аспекти су следећи:– за упознавање личности потребно је да се користе спољње, манифестне реакције и облици понашања;– истицање интеракцијског односа наведена четири подручја личности, што има сличности са целовитишћу;– указује се на конституционални (наследни) чинилац у формирању структуре личности. Међутим, оно што се може замерити овој теорији је управо њена суштина односно полазиште према коме деца делинквената аутоматски постају и сама делинквенти. Пракса је показала да знатан број деце одрастајући уз негативан пример својих родитеља и старалаца, теже ка томе да изграде сигурнији живот за себе и своју породицу, те неретко ступају у службу и саме друштвене средине бавећи се пословима корисним за друштвену заједницу.⁶⁹

Брачни пар Глик (*S. Glueck, E. Glueck, 1950*) десет година су истраживали особине личности и делинквената на узорку од 500 малолетних преступника и препознали низ особина личности за које су сматрали да су повезане са насиљем, укључујући и самопоуздање, пркос, нарцизам и сумњу. Они су такође творци табеле друштвених предсказања (*Social Prediction Table*) за детекцију потенцијалних младих преступника.

⁶⁹ Игњатовић, Ђ. (2015). Криминологија. Београд: Правни факултет, стр. 72

Енглески психолог немачког порекла Ханс Ајзенк (*Hans Eysenck, 1916– 1997*) у својим истраживањима личности користио је факторску анализу, једну од најпопуларнијих мултиваријантних техника помоћу које је концептирао модел са три доминантне димензије личности: – екстраверзија (друштвен, доминантан, самопоуздан, повучен, безбрижан, усамљен, миран итд); – неуротизам (раздражљивост, осетљивост, анксиозност, нестабилност, лежерност, напетост, опуштеност, ирационалост итд); – психотицизам (алтруистичност, емпатичност, социјализованост, конформизам, агресивност, психопатичност, психотичност, равнодушност итд).⁷⁰

5.4.4 Теорија фрустрације. Криминално понашање, према овој теорији, настаје као непосредна реакција на фрустрацију. Фрустрације настају када се нашим хтењима, потребама, жељама и циљевима супротстави нека спољашња или унутрашња препрека. Препреке се могу односити на различите неповољне аспекте животних околности - то могу бити услови живота, други људи али и неки унутрашњи чиниоци као што су страхови, депресија, недостатак мотивације, способности, знања, вештина итд. Лица која карактерише агресивност брзо прелазе у акцију, без размишљања и проверавања, није им својствен ниједан систем вредности, не кају се због учињеног и имају снижен праг толеранције на фрустрацију, тј. због фрустрације агресивно реагују на најмањи подстицај са стране.⁷¹ Међутим, поставља се питање где се налази граница између здраворазумске фрустрације и оних које могу да проузрокују делинквенто понашање. Оне могу спречавати и ометати психички развој а могу бити и генератор самог развоја. Изложеност превеликој количини фрустрација свакако не доприноси психичкој добробити и развоју (на пример: запостављање и лишавање деце љубави у детињству, претерано кажњавање и насиље, трауматска искуства, честе промене животне и социјалне средине, хроничне фрустрације на послу и породици итд) већ напротив може водити развоју различитих психичких проблема и поремећаја. С друге стране низак ниво фрустрације такође доводи до штетних последица по психичко здравље и интегритет појединца. На пример, деца која су расла у породицама у којима су била презаштићена од стране родитеља, често одрасту у људе са веома слабиим капацитетом за ношење са свакодневним фрустрацијама и проблемима.

⁷⁰ Bartol, A., Bartol, C. (2005). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hal, p. 100

⁷¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 281

Такве особе остају вечито незреле, зависне и на најмања осујећења реагују бурно, често и агресивно, када се универзум не покорова њиховим жељама.⁷² Агресивне особе карактеришу фрустрације из детињства и младости, па када у животу наступе друге фрустрације долази до њиховог кумулирања и фиксирања девијантног понашања, те настају тежи облици преступништва. Негативна последица фрустрације не мора да буде само агресивност, већ то може да буде и дезорганизовано понашање, када се губе сложенији и суптилнији начини реаговања, чија је последица нереалистичко и круто реаговање у фрустрационим ситуацијама. Према заговорницима ове теорије, појава агресивног понашања у основи увек има постојање фрустрације и обратно, постојање фрустрације увек води некој врсти агресије. На нешто другачији начин однос агресије и фрустрације разматра Тодоровић. Он наводи да је агресивност реакција којом се намерно или ненамерно задаје штетни стимулус другим особама. Сматра да је наглашавање фрустрације довело и до наглашавања штетних стимуланса и агресије као инструменталне реакције. Фрустрација, дакле, јесте претходник агресије, али није ни једини ни најснажнији.⁷³

5.5 Социолошке теорије

Социолошке теорије посматрају делинквенцију из социјалног контекста, при чему се за проучавање делинквентног и криминалног понашања узимају у обзир варијабле као што су: место, средина, породица, време, комшилук, школа, вршњачке групе, културна припадност, сиромаштво, запослење итд. У ову етиолошку категорију спадају сва она социјална обележја која карактеришу једну индивидуу – од њеног порекла, породице, класне припадности, односно припадности одређеном друштвеном слојудо степена образовања, материјалног стања, занимања, места становања.⁷⁴ Социолошка криминалистика има богату традицију у разматрању утицаја демографских и групних варијабли на криминал. Варијабле као што су старост, раса, пол, социоекономски статус и

⁷²<https://www.vaspsiholog.com/2010/09/frustracija/> приступљено 06.06.2019.године 23:33

⁷³ Todorović A. (1971). Uzroci maloletničkog prestupništva, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1971 стр.22-24

⁷⁴ Шкулић, М. (2011). Малолетничко кривично право. Београд: Правни факултет, стр. 36.

културне припадности су показале да имају значајне везе са појединим категоријама и обрасцима злочина. Разматрање социолошких теорија обухвата: теорију аномије, теорију диференцијалне асоцијације, теорију поткултура, теорију отуђења и теорију социјалног интеракционизма.

5.5.1. Теорија аномије. Теорију аномије је развио француски социолог Емил Диркем (*Emile Durkheim, 1858–1917*), а изложио ју је у својим делима „Подела рада у друштву” (*De la division du travail social, 1893*) и „Самоубиство” (*Suicide, 1951*), где указује на то да криминално и делинквентно понашање настају сломом друштвених норми, односно поремећајима друштвене равнотеже проузроковане брзим друштвеним променама. Према њему, главни узроци аномије су подела рада и брзе друштвене промене које настају под утицајем модернизације. Он је анализирао самоубиства и убиства у већем броју земаља у Европи и на основу анализе статистичких података закључио да самоубиства могу да се дешавају током велике економске кризе због немогућности остварења постављених циљева, али могу да се дешавају и када економија доживљава процват због постављених нереалних циљева. Према његовом мишљењу, аномија је узрок девијације и криминала и настаје сукобом између културних циљева и друштвене структуре, а нагласак је дат на материјалним циљевима, односно материјалним вредностима које карактеришу културни амбијент америчког друштва. Због напрезања између културних циљева и средстава, долази до фрустрације и незадовољства, што охрабрује људе да се служе нелегитимним или незаконитим средствима како би обезбедили успех. Он аномију одређује као друштвено стање, односно као тип друштвене структуре. За разумевање настанка криминалитета и других видова девијантног понашања значајан је, према његовом мишљењу, однос између друштвених циљева и могућности да се ти циљеви остваре.⁷⁵

5.5.2 Теорија диференцијалне асоцијације. Творац теорије диференцијалне асоцијације је амерички социолог и криминолог Едвин Сатерленд (*Edwin H. Sutherland, 1883–1950*), који је своја истраживања фокусирао на процесе социјализације или учења, и на основу добијених резултата утврдио да се делинквентно и криминално понашање учикроз интеракцију са делинквентним групама из окружења. Ови делинквенти се могу користити да помогну банди у потрази за криминалним активностима. Неке студије

⁷⁵Јашовић, Ж. (1991). Криминологија малолетничке делинквенције. Београд: Научна књига, стр. 193

доказују да неки малолетници траже делинквентне другове, а друге студије доказују да учешће у малолетним бандама доприноси делинквентном и криминалном. Појединац се упушта у криминално понашање у оној мери у којој самога себе идентификује са стварним или измишљеним особама, из чије перспективе његово криминално понашање изгледа прихватљиво.⁷⁶

5.5.3 Теорија подкултура. Теорија поткултура (теорија поткултура и контракултура, теорија делинквентне супкултуре) настала је половином 20. Века. Коен наводи да се супкултуре највише појављују у градским срединама са нижом друштвеном класом, где млади из радничке класе нису у могућности да прихвате понашање и статус које им намећу млади из средње друштвене класе, и зато код њих долази до стања фрустрације. Због нижег положаја породице у друштвеној структури у којој дете расте и образује се, они одбијају стандарде средње друштвене класе и прихватају делинквентну супкултуру која им омогућава достизање алтернативних облика система вредности, статуса и успеха. Због неравноправног односа на берзи рада, они доживљавају осећај отуђења и ниже вредности у односу на младе из средње друштвене класе и окрећу се делинквентној супкултури.⁷⁷

5.6. Мултифакторски приступ

Вештак психијатрије и криминолог Вилијам Хили (*William Healy, Institute for Juvenile Research, Chicago*), који је у својим истраживањима деце и адолесцената дао нагласак на вишеструким/многоструким факторима у случајевима појединих делинквената, а не на биолошким, психолошким или социолошким објашњењима криминалитета, која су користила само један фактор у објашњењу.⁷⁸ Мултифакторска теорија или, како се још назива, теорија многоструке узрочности, настала је као реакција на оне теорије које су криминалитет објашњавале уз помоћ једног фактора (биолошког, психолошког или социолошког), коме су давале доминантно место у својим

⁷⁶ Glaser, D. (1956). Criminality theories and behavioral images. *American Journal of Sociology*, Vol.61, Num. 5, p. 433-444.

⁷⁷ Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Glencoe: Free Press, pp. 59

⁷⁸ Healy, W. (1915). *The Individual Delinquent: A Text-book of Diagnosis and Prognosis for All Concerned in Understanding Offenders*. Boston: Little, p. 130-138.

образложењима. Основно полазиште мултифакторског приступа огледа се у ставу да нема ниједног фактора – биофизичког, социјалног или психолошког – који би увек и апсолутно деловао криминогено, баш као што нема ниједног који у одређеној ситуацији и под неким негативним условима не може стећи криминогено значење.⁷⁹ Мултифакторским приступом су се бавили брачни пар професора Елеонора и Шелдон Глик. Они су утврдили да се малолетни делинквенти разликују од малолетних неделинквената по: физичким особинама, темпераменту, ставовима/понашању, психолошким особинама и социокултуралним особинама/условима.

VI. МАЛОЛЕТНИ ДЕЛИНКВЕНТ И НАРКОМАНИЈА

Када говоримо о девијантним субгрупама и девијатном понашању не можемо да не споменемо повезаност између малолетничке делинквентије и конзумирања психоактивних супстанци. Мишљења о постојању узрочне везе између зависности од дрога и криминалитета су подељена. Док неки аутори доста јасно прокламују тезу о повезаности ове две појаве, постоје аутори који заступају гледиште да зависност од дрога не узрокује директно криминално понашање. Неки, напротив, тврде да ове две појаве нису ни у каквој каузалној вези. Многе студије, које упоређују учешће извршилаца који уживају дрогу, са онима који је не узимају, указују да је уживање дроге фактор који доводи до криминалитета и социјално-патолошког понашања уопште. Према резултатима својих истраживања једна група америчких аутора је донела закључак да је уживање марихуане у позитивној корелацији са криминалним активностима. Уживаоци, наоко мирни и повучени, имају ослабљене способности да толеришу притисак и одложе пражњење, па тако чак и безначајан догађај може да буде довољан да изазове насилничко понашање. Постоје подаци индијских аутора, који тврде да високе дозе ганџе (јачи облик марихуане) помешане са семеном датуре, буде у човеку жељу за убиством, силовањем или неким другим видом насиља. Марихуана се, везано за рат у Вијетнаму, сматра одговорном за пад борбености, исказивање непослушности према претпостављеним старешинама, за

⁷⁹Шкулић, М. (2011). Малолетничко кривично право. Београд: Правни факултет, стр. 64

повећање агресивности према другима, бројне туче итд.⁸⁰ Наиме, већина аутора сматра да је дрога само окидач за ослобађање агресивних и садистичких набоја, који већ постоје у личности. Многи су склони да на наркоманију првенствено гледају као на правни проблем, занемарујући, при том, њено право порекло с обзиром да је понашање наркомана често социјално неприхватљиво и подлеже правним санкцијама, јер у себи носи неке елементе криминалне активности. Код нас се углавном ради о адолесцентној наркоманији, а њихове активности најчешће спадају у област криминалитета малолетника, који се због својих специфичности издваја из опште криминологије. Наши законски прописи, под појмом малолетника или адолесцента, подразумевају лица од 14 до 18 година старости. Међу њима, највећи психолошки интерес привлачи она група адолесцентних делинквената чија се дијагноза креће између неурозе и онога што се, недовољно прецизно, описује као незрелост, социјална неприлагођеност, поремећај карактера, а што представља психопатолошко подручје из којег се регрутује највећи број наркомана. Посебно поље интересовања је криминално понашање у оквиру наркоманије, јер се овде ради о, како већина аутора сматра, једном изнуђеном облику делинквентног понашања, које је диктирано наркоманијом као болешћу, а не предиспозицијама личности.⁸¹

Користећи методу паралелних група, С.Петровић и М.Јанша, упоређивали су наркомане и делинквенте, као групе испитаника са различитим облицима девијантног понашања. Особе предиспониране за делинквенцију и делинквентне облике понашања, често се у психолошком смислу развијају из једног облика ране запуштености. Личност делинквента је очуванија, а прилагођавање реалности здравије него код наркомана, с обзиром на то да су, без обзира којој нозолошкој категорији припадају, делинквенти имали успешнији развој и повољније услове, у адаптивном смислу.⁸² Под већим оптерећењем, делинквент бира другачије обрасце понашања, који по своме карактеру нису по сваку цену регресивни и мање су морбидни од оних које бира наркоман. Одсуство инхибирајућег страха, по типу психопатије, карактерише припаднике ове групе. За разлику од делинквената, наркоман је увек на ивици психичке дезинтеграције и губитка

⁸⁰ Hovdenakk I (1994). Attitude to addicting drugs, Sykerl.Fag. p. 86

⁸¹ Hrnčić J (1999). Delinkvent ili pacijent, Zadužbina Andrejević Beograd 1999. стр.193

⁸² Petrović, S. (2000). Ličnost narkomana, Savetovanje Narkomanija i krivična odgovornost, Zbornik radova, 2000 стр. 15

везе са реалношћу, с обзиром на слабе и временом све слабије објектне односе и везе са реалним светом. Једини свет интересовања и ангажовања везан је за потребу за дрогом. Сходно подацима да су најчешћи облици делинквентног понашања наркомана у вези са набавком дроге и контактима са препродавцима, наркоманија и криминалитет се веома присно преплићу и међусобно компликују.

У оквиру психолошких теорија у криминологији, поједини аутори увели су термин "криминална психа", како би означили посебну психологију, својствену извршиоцима кривичних дела. Она се превасходно испољава у облику егоизма, мржње, афективне равнодушности. Да би се открио специфичан однос фактора, везаних за испољавање агресије, мора се поћи од идиографског приступа, узимајући у обзир преморбидну личност, социјално окружење и улогу наслеђених чинилаца.

VII. МАЛОЛЕТНИЦИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Имајући у виду значај и улогу деце у савременом друштву, као и њихов положај, у овом раду је посебна пажња посвећена малолетницима у кривичном поступку. У савременим системима малолетничког правосуђа суштина реаговања на малолетничко преступништво заснива се на подстицању малолетника на промене у понашању, на развијању осећаја личне одговорности за своје поступке и њиховог утицаја на друге, укључивању у појединим случајевима оштећеног (жртве) у процес реализације мере, на конструктивном решавању у оквиру заједнице, избегавању укључивања формалног система. Реакција државе на преступништво малолетника се заснива на комбинацији два основна модела и то "заштитичког модела" и "модела правичности". Заштитнички или протективни модел доминира у многим савременим кривичнопроцесним системима, али не у свом чистом облику, већ модификованом. У оквиру овог модела превагу односе социјално-педагошки и психолошки аспекти малолетничке делинквенције која се примарно објашњава друштвеном условљеношћу, при чему се у други план ставља кривичноправни субјективитет малолетника према којима се води поступак. У овом смислу се тежиште помера са кривичног дела на личност учиниоца, па се посебна пажња поклања упознавању личности малолетника и социјалној анамнези. "Модел правичности" или тзв. правосудни модел је супротан протективном моделу. У току поступка према

малолетнику, даје се посебан значај вољи малолетника, инсистира се на одговорности малолетника за сопствено делинквентно понашање и на томе да он мора да сноси последице таквог понашања.

Међународни правни стандарди. Међународни правни стандарди представљају општеприхваћена правна правила која имају одлучујућу улогу у стварању правних прописа.. У том смислу, мора се указати на улогу Конвенције УН о правима детета, у смислу да је ова Конвенција била иницијатор и родоначелник међународних стандарда у овој области.

Међународни правни стандарди малолетника су основни принципи, односно начела којима се битно уређују различити аспекти живота малолетника. С обзиром на предмет овог рада, на овом месту ће бити набројани основни принципи, односно водећи принципи малолетничког правосуђа који су садржани у Конвенцији о правима детета. У ове принципе спадају:

1. *Принцип недискриминације* (члан 2)- према овом принципу ниједно дете које дође у сукоб са законом не сме бити дискриминисано ни по једном основу (раса, пол, религија, националност, социјални статус и др);

2. *Принцип најбољег интереса детета* (члан 3) – је у складу са принципом индивидуализације казне и проналажењу најбољег решења у сваком конкретном случају када је малолетно лице у питању, ради адекватне ресоцијализације и реинтеграције у друштво, уз истовремено остварење и основног циља кривичног права. Приликом доношења одлуке, суд мора да узме у обзир личне особине детета, његова психо-физичка својства, ранији живот, околности случаја и на крају треба да донесе такву одлуку која ће малолетника вратити "на прави пут", односно која ће му помоћи да настави са животом у складу са општеприхваћеним правилима;

3. *Принцип поштовања права на живот, опстанак и развој* (члан 6) - овај принцип представља смерницу у изради стратегије, односно општих оквира које свака држава треба да донесе у правцу превенције деликтног понашања малолетника и обезбеђивања њиховог правилног и здравог начина живота, одрастања и развоја;

4. *Принцип поштовања мишљења детета* (члан 12) - се односи на стварање услова да се малолетник у поступку пита и да му се обезбеди могућност да изнесе своје мишљење

и виђење ствари и то не само у поступку, већ и приликом извршења казне, односно друге мере која му буде изречена;

5. *Принцип дигнитета* (члан 40. став 1) - сваки човек је рођен слободан и једнак у свом дигнитету и правима, мора се поступати на начин којим се не вређа ни на један начин његово достојанство.

Правосудни систем за малолетнике. Осим наведених стандарда, свакако су значајни и основни елементи тзв. свеобухватне политике малолетничког правосуђа и то су: превенција малолетничке делинквенције, интервенције без прибегавања судском поступку и интервенције у контексту судског поступка, доња старосна граница кривичне одговорности, као и горња граница малолетничког правосуђа, гаранције правичног суђења и ограничење слободе кретања, укључујући и полицијско задржавање, као и затварање после судског поступка.

Права детета у кривичном поступку. Правосудни систем заснован на међународним стандардима малолетника представља основ за остваривање права малолетника у поступку. Конвенција о правима детета је значајно допринела не само успостављању стандарда, већ и интензивном процесу њихове имплементације на националним нивоима, што је имало директног утицаја на правни положај детета у правосудном систему.

7.1 Права малолетног лица као окривљеног

Окривљени је лице према коме је усмерен казненоправни захтев овлашћеног тужиоца. То је процесна странка у поступку који се води против њега, када постоји основана сумња да је извршио кривично дело. У кривичном поступку у коме се малолетно лице појављује у улози окривљеног, он нема ознаку окривљеног, већ само малолетно лице, и поступак се не води против њега, већ према њему. Малолетном лицу као окривљеном у поступку припадају иста права као и пунолетном окривљеном, која се морају поштовати у свим фазама поступка, с тим да постоје и извесна права која малолетни окривљени ужива у поступку, а која не постоје у поступку према пунолетним лицима, установљена због специфичности самих учинилаца у смислу њихове психофизичке развијености. Права малолетног лица као окривљеног у поступку су: право малолетника да му се јасно предочи због чега се оптужује, право да се сматра невиним до доношења коначне одлуке, право да

се брани, право на браниоца, право да извођењу процесних радњи у поступку присуствују његови родитељи или стараоци, право да у току целог поступка остварује увид у списе и разгледа предмете поступка, право да се у поступку служи својим језиком (и у складу са тим право на тумача), право на хитно спровођење поступка, право процесне иницијативе и активно учешће у извођењу доказа. Најважније право из кога проистичу сва друга права у поступку је право на правично суђење. Треба и на овом месту истаћи да је основни услов за правилну и ефективну примену права малолетника квалитет, односно компетентност лица која учествују у поступку као судије, тужиоци, адвокати, орган старатељства, полицијци и други, од којих се тражи да испуњавају веће стандарде него што је то случај у поступку према пунолетним учиниоцима кривичних дела. Специфичност права да буде саслушан се огледа у томе да малолетно лице треба да буде непосредно саслушано и да се изјашњава о свим питањима у поступку директно уколико то жели, а не преко свог заступника, као и да изнесе своје мишљење о изреченим мерама. Малолетник се не сме третирати као пасиван субјект у поступку, а пракса показује да активно учешће малолетника показује позитивне резултате. Право на активно учешће у поступку подразумева да се малолетнику омогући у току целог поступка да ефикасно учествује у смислу да схвати наводе оптужбе која стоји против њега, па самим тим и могуће последице, да може да усмерава свог правног заступника у поступку, да се изјашњава и да оспорава доказе који се изводе у поступку и да доноси адекватне одлуке у вези са доказима, сведочењем и мерама које се изричу. Право на хитно и непосредно обавештавање о наводима оптужбе значи да у што краћем року, односно чим надлежни јавни тужилац или судија предузму прве кораке у поступку против малолетног лица, он треба да буде обавештем о томе, чак и услучајевима када се не прибегава судском поступку, већ неким другим поступцима или начинима решавања конкретног случаја (нпр. у случајевима опортунитета). Право на упознавање за наводима оптужбе у случају према малолетницима не сме бити само у писаној форми, већ оно подразумева и давање усмених објашњења у сваком конкретном случају, а не само када се за тим укаже потреба. Малолетник као окривљени у поступку врши једну од три основне процесне функције, а то је функција одбране која може бити материјална и формална. Бранилац у поступку према малолетницима може бити само адвокат, који мора поседовати посебна знања за поступање у оваквим поступцима. Одлуке које се доносе у поступку према

малолетницима се морају доносити промптно, чиме се жели избећи евентуална стигматизација детета. Право, односно слобода малолетног лица према коме се води поступак да се не изјашњава као крив је веома значајно право и оно се односи, уствари, на забрану изнуђивања признања детета као и било ког облика понижавајућег поступања према њему. Право да присуствује испитивању сведока и да поставља питања омогућава тзв. једнакост оружја странака у поступку, а расправно начело које све више долази до изражаја омогућава остварење овог права. О овом праву се малолетник мора посебно поучити не само од стране суда, већ и свог браниоца. Право на адекватан правни лек подразумева да све гаранције које малолетник има у првостепеном поступку, има и у поступку правног лека. Осим тога, ово право подразумева омогућавање да се изјави жалба и због правних и због чињеничних основа. Ако би се преиспитивање пресуде ограничило само на правне недостатке пресуде (тзв. касација), а да преиспитивање чињеничног стања остане ван домашаја суда правног лека, може се сматрати да гаранције права на правично суђење нису испоштоване. У контексту права да се у поступку служи својим језиком, малолетник има право на бесплатног тумача. Право на приватност малолетног учиниоца кривичног дела, као једно од основних права сваког човека, односи се у првом реду на то да се у медијима не објављују име и други лични подаци којима се открива идентитет малолетника, а такође важно је и то да се у поступку према малолетницима искључује јавност.

7.2 Права малолетника као жртве (оштећеног) у поступку

У кривичном процесном законодавству оштећени има статус споредног процесног субјекта на страни тужиоца. Према оштећеним лицима у поступку се мора брижљиво поступати и то је њихово право, а обавеза надлежних органа. У вези са овим правом треба поменути случај пред Европским судом за људска права, у предмету С.Н. против Шведске (из 2001. године), који се односи на обавезу надлежних органа да се са дужном и посебном пажњом поступа са оним оштећеним лицима која су претрпела трауму у случајевима тешких кривичних дела, јер спадају у категорију посебно осетљивих (рањивих) лица, и због тога их треба сачувати од сваке додатне виктимизације. Због тога је потребно спречити сваку негативну реакцију друштвеног окружења, неодговарајућег или чак

погрешног приступа суда у конкретном случају да не би оштећено лице претрпело и секундарну виктимизацију. Насиље према малолетним лицима је најтежи вид испољавања насиља уопште, с обзиром на физичке и психичке особине детета, емотивну повезаност и поверење у родитеље, односно стараоце, као и дужност чувања и васпитања од стране родитеља, односно оних којима су деца поверена. Када су у питању малолетна лица, последице секундарне виктимизације су посебно изражене, а у таквом случају се и кривичнопроцесни положај детета знатно отежава и усложњава. Заштита малолетних лица као оштећених у поступку се остварује правилима о обавезној специјализацији свих службених актера у кривичном поступку, правилом минимизирања секундарне виктимизације, применом посебних правила саслушања малолетних лица као оштећених, забраном суочавања ради избегавања секундарне виктимизације, обавезним правним заступањем малолетног оштећеног лица, применом посебних правила приликом препознавања и доследним спровођењем начела хитности у кривичним поступцима у којима је оштећени малолетно лице.

7.3 Права малолетника као сведока у кривичном поступку

Деца могу да се појаве у кривичном поступку у својству сведока независно од узраста и психо-физичког развоја. Ипак, не може се саслушати као сведок малолетно лице које с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора да сведочи. Проблем практичне природе настаје у поступку онда када треба донети одлуку о способности малолетника да схвати значење упозорења да не мора сведочити. У оваквим случајевима се прибавља и мишљење психолога и социјалног радника. Сам поступак утврђивања својстава малолетника се састоји у његовом позивању да се обави са њим разговор у коме му се ближе објашњава шта је суд и његовим изгледима да се у поступку појави као сведок. С обзиром на то да у том тренутку дете најчешће први пут ствара слику о суду и види себе у свему томе, то за њега може бити узнемирујуће и фрустрирајуће, а о томе се мало води рачуна. Посебно је деликатна и тешка ситуација када се саслушава дете које је уједно и оштећено кривичним делом, с обзиром на неизоставну појаву секундарне виктимизације. Секундарна виктимизација се може спречити на неколико начина као што су: избегавање саслушања детета више пута (начелно се

ограничава број саслушања у истом кривичном поступку - најчешће два пута максимално), несучавањем детета са окривљеним, а уколико је то баш неопходно, онда сучавање треба да буде реализовано само једном, а не више пута. Секундарна виктимизација детета у кривичном поступку може се спречити и на тај начин што ће се аудио-видео запис испитивања детета користити у каснијим фазама поступка, без непотребног присуства и узнемиравања детета. Препознавање окривљеног од стране детета у свим фазама поступка треба да се обави на начин који искључује могућност да окривљени види оштећеног. У мере посебне заштите сведока спадају мере скривања идентитета и мере физичког обезбеђења сведока у току поступка. На овом месту треба поменути најважније међународне документе који се односе на спречавање секундарне виктимизације, а то су: Препорука Комитета министара ЕУ Р (1985), Декларација УН о основним принципима правде у вези са жртвама кривичних дела и жртвама незаконитог коришћења надлежности (1985) и Препоруке Европског форума служби за помоћ жртвама.

Малолетници у кривичном поступку - домаће законодавство. Од 2006. године у Републици Србији је на снази посебно малолетничко кривично право. Процесно поступање према малолетницима је уређено допунским процесним законом - Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника који представља *lex specialis*. Процесним одредбама у Закону је регулисан поступак према малолетницима као учиниоцима кривичног дела. Правила процедуре су у потпуности прилагођена малолетним лицима, чија психофизичка структура се битно разликује од психофизичког профила пунолетних учинилаца кривичних дела. У поступку према малолетницима се притвор одређује само изузетно, односно као мера *ultima ratio*.

7.4 Вештачење малолетних лица

Један од основних циљева судског поступка је утврђивање објективне истине у односу на одговарајућу правну норму. Највећи број тих чињеница правници су оспособљени да сами процењују али нека специфична обележја захтевају и процену стручњака из других области. То је поткрепљено чињеницом да на криминалитет малолетних лица утичу бројни психолошки али и социо- економски фактори. Због честе

незрелости или недозрелости на емоционалном и социјалном плану наглашена је и подложност утицијима разних социо-негативних појава. Ради разјашњавања проблема из те сфере, прибегава се вештачењима од стране вештака одговарајуће сврхе. Са становишта судско психијатриског аспекта постоје специфичности у односу на вештачења пунолетних лица. Код млађих малолетника треба проценити степен интелектуалне емоционалне и социјалне зрелости, тј. степен душевне развијености, уколико не постоје душевне болести, поремећаји или душевна заосталост. Након овога вештак може да предложи врсту васпитне мере или меру медицинског третмана. У случају старијих малолетника осим изјашњења о степену зрелости, вештак се може изјаснити и о елементима урачуљивости, ако је то прописано законом. У случају када су малолетна деца сведоци или жртве криминалних дела, психијатриска вештачења могу бити изузетно сложена пре свега због њиховог узраста.

VIII ИСТРАЖИВАЊЕ МАЛОЛЕТНИХ ДЕЛИНКВЕНАТА У ПЕРИОДУ ОД 2016-2018 ГОДИНЕ.

Пред Вишим судом у Нишу, вршено је истраживање које је везано за малолетне учиниоце кривичних дела. Наиме варијабле које су узете том приликом су следеће: пол, узраст, извршено кривично дело, осећај кривице, тежина кривичних дела, санкција према малолетнику, повратник или не, структура породице, понашање у друштву, образовање (успех у школи), спортска активност, утицај алкохола, утицај психоактивних супстанци, интелигенција, ментални поремећај, агресивност, емоционална и социјална зрелост. Приликом истраживања узет је узорак од 20 малолетних учиниоца кривичних дела у периоду од 2016-2018. године. Статистички то изгледа овако:

Табела 1: Статистички подаци о малолетним делинквентима

Врста кривичних дела	К.д. против Живота и тела	К.д. против имовине	К.д. против здравља људи	К.д. против јавног поретка	К.д. против полне слободе
	5	6	4	4	1

Тежина кривичних дела (према максималној казни која је прописана)	Лакша до 8 година		Тежа преко 8 година	
		17		3

Санкција према малолетницима	Мере упозорења	Мере појачаног надзора	Заводске мере
Васпитне мере (2 одбачене због нецилиходности вођења пост.)	2	15	1

Пол	Мушки	Женски
	18	2
Узраст	Млађи малолетник	Старији Малолетник
	4	16

Психички однос учиниоца према делу	Саосећање (Кајање)	Хладнокрвност
	15	5

Повратник	Да	Не
	5	15
Спортска активност	Да	Не
	8	12
Образовање	Стручно	Опште
	16	4
Структура породица	Стабилна	Деградирана
	4	16

Интелигенција	Ниска	Просечна	Висока
	4	16	0
Ментални поремећај	Постоји		Не постоји
	1		19
Емоцијална и социјална зрелост	Календарска година		Испод календарске године
	17		3

Понашање у друштву	Социјално	Асоцијално
	11	9

Агресивност	Постоји	Не постоји
	16	4
Конзумирање алкохола	Да	Не
	18	2
Конзумирање психоактивних супстанци	Да	Не
	12	8

На основу свега изложено овим истраживањем је утврђено да су извршиоци углавном особе мушког пола, док се особе женског пола јављају у 2 случајева. Извршиоци су и већини случајева старији малолетници. Кривична дела која се најчешће јављају, су имовинска кривична дела (најчешће крађа 203 КЗ-а, тешка крађа 204 КЗ-а, разбојничка крађа 205 КЗ-а), кривична дела против живота и тела (тешка телесна повреда чл.121 КЗ-а, лака телесна повреда чл. 123 КЗ-а, док се убиство јавља у једном случају чл. 113 КЗ-а), кривична дела против здравља људи (неовлашћено држање опојних дрога 246а, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога чл.246 КЗ-а, омогућавање уживање опојних дрога чл 247 КЗ-а) кривична дела против јавног реда и мира (насилничко понашање чл.344 КЗ-а, насилничко понашање на спортској утакмици чл.344 КЗ-а, неовлашћена производња држање ношење и промет оружја и експлозивних материја чл. 348 КЗ-а). Што се тиче санкција доминирају мере појачаног надзора (појачан надзор од стране родитеља и појачан надзор од органа старатељства). Судски укор и посебне мере се јављају такође. У два случаја одбачена је пријава из разлога што је малолетник поступио по васпитном налогу. С обзиром на године живота, у већини случајева нису повратници, а приликом саслушања од стране стручних лица исказују кајање и саосећајност. Као разлог вршења кривичних дела наводе имовинску корист, жељу за доказивањем, стицањем статуса у друштву у превазилажењем проблема. Немају менталне поремећаје изузев једног случаја у коме је одређена мера психијатриског лечења на слободи. Код малолетних учиниоци доминира просечна интелигенцију и интелигијенција нешто испод просека. У данашњем времена по начину размишљања,емоцијална и социјална зрелост је углавном на календарском нивоу у коме је и сам малолетник. Малолетници у већини случајева долазе из деградираних породица, где су породични односи поремећени (алкохолизам, наркоманија, криминална прошлост родитеља, разведен брак, дете без родитеља). Социјалне статус малолетног делинквента се састоји у сталној тежњи за доказивање у друштву. Често користе агресивно понашање ради постизање тих циљева. У

образовном систему, углавном похађају стручне школе, и генерално остварују лош успех у школи. У два случаја малолетници су прекинули школовање.

На крају, овим истраживањем аутор је потврдио хипотезу да као период раскрнице између детињства и одраслог доба, период адолосенције носи низ специфичности. Те се млади у данашњем свету све чешће јављају као извршиоци кривичних дела. Лични доживљаји малолетника, жеља за доказивањем, тежња ка остваривању немогућих циљева, могу истог да одведу на пут преступништва са кога је повратак често јако мукотрпан и дуготрајан.

IX. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

XXI век је време изразитог повећања животног стандарда у већини европских и западних земаља, а као последица тога повећан је криминалитет, а посебно малолетничка делинквенција. Изразит несклад у расподели новчане користи, и немаштина често су центар девијантог и криминалног понашања. Жеља за вишим материјалним ступњем, као и жеља за доказивањем, представљају само један од разлога због којих се малолетници упуштају у криминалне воде. Сам предмет рада састојао се у објашњавању ризичних фактора код малолетних делинквената, теоријском објашњењу утицаја биолошких, психолошких и социолошких фактора на образовање делинквентне личности малолетника. У основи девијантно понашање се доводи у вези са психолошким карактеристикама личности, док деловање социјалних фактора представља фактор секундарног значаја. Криминално понашање малолетника резултат је психолошке, патолошке и патогене структуре личности која се образује у пубертету. Као што је већ у овом раду речено, социјално окружење игра битну улогу у формирању младе личности, те уколико родитељи и вршњаци преносе на незрелу младу особу погрешан систем вредности, имајући такав узор пред собом дете стасаву у нестабилног и лошим навикама подложног адолесцента. Док у периоду пубертета млада особа још увек проналази своје место у суровом свету, себи поставља велике и често недостижне циљеве у жељи за самодоказивањем, те је погрешан систем вредности тај који диктира социјално неприхватљив, девијантан и често криминалан пут ка циљу. Како путем разних облика технологије у етар доспева да је бити богат, имати најскупље аутомобиле и одећу, своју интиму делити са непознатим и виртуелним 'пријатељима' потпуно пожељно, збуњени и

изманипулисани адолесцент стиче погрешан утисак о стварности те је често гурнут у понор психолошких и психопатолошких поремећаја који се јављају као последица депресија, анксиозности, исфрустрираности и незадовољства. Психички нестабилна особа ће се лакше одлучити на недозвољено и кажњиво понашање. Како се из свега изложеног може закључити да младе особе имају толико могућности да буду спроведене на прави пут и да пре свега друштво као целина треба да преузме ту улогу на себе и помогне теоретски и практично у томе, јер једном када се злодело учини, остаје за цео живот.

ЛИТЕРАТУРА

- Микшај-Тодоровић Љ. (1989). Делинквенција младих, Карактеристике породичне структуре и комуникација у породицама са децом са поремећајем понашања
- Костић М (1996). Номо негans или човек насупрот, Институт за криминолошка истраживања Београд
- Тодоровић А (1971). Узроци малолетног преступништва, Институт за криминолошка истраживања Београд
- Шкулић, М. (2011). Малолетничко кривично право. Београд: Правни факултет, стр. 36.
- Јашовић, Ж. (1991). Криминологија малолетничке делинквенције. Београд: Научна књига,
- Максимовић, Н.; Куљић, Р.; Матић, Р. (2010). Фактори ризичног понашања деце. Београд: Социолошки преглед,
- Хрнчић Ј. (1999). Делинквент или пацијент, Задужбина Андрејевић
- Петровић С (2000). Личност наркомана, саветовање
- Мухић. И. Зотовић М. Петровић Ј.(2007). Стресна искуства у одрастању и афективна везаност адолесцената
- Игњатовић, Ђ. (2009). Теорије у криминологији. Београд: Правни факултет,
- Поповић-Ћитић, Б. (2005), Превенција фокусирана на ризичне и протективне факторе као савремени приступ превенцији преступништва младих,
- Поповић-Ћитић, Б., & Поповић, В. (2009), Концепт ризичних и протективних фактора - класификациони оквири за потребе превенције поремећаја понашања деце и омладине
- Милутиновић, М (1990). Криминологија, Савремена администрација
- Бошковић, М. (2012). Психосоцијалне карактеристике насилничке личности. Нови Сад:
- Рот, Н. (1969). Психологија личности. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства,
- Шепаревеић, З. (1987). Криминологија и социјална патологија. Загреб: Правни факултет

- Шкулић, М. (2011). Малолетничко кривично право. Београд: Правни факултет,
- Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). Криминологија.
- Костић, М. (2000/1). Утицај мера неформалне друштвене контроле на неприлагођено понашање деце. Ниш: Зборник радова Правног факултета
- Heilbrun, K., Goldstein, N., & Redding, R. (2005), *Juvenile delinquency: Prevention, assessment, and intervention*, New York, Oxford University Press.
- Tremblay, R. E., Pihl, R., Vitaro, F., & Dobkin, P. (1994), *Predicting Early Onset of Male Antisocial Behavior From Preschool Behavior*, *Archives of General Psychiatry*,
- Farrington, D. P. (2000). *Psychosocial predictors of adult antisocial personality and adult convictions*. *Behavioral Sciences and the Law*,
- DeFrancesco, J. (1996), *Delinquency and substance abuse: A brief analysis*, *Journal for Juvenile Justice and Detention Services*,
- Altschuler, D., & Brounstein, P. (1991), *Patterns of drug use, drug trafficking, and other delinquency among innercity adolescent malens in Washington, DC*, *Criminology*,
- Shader, M. (2004), *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. U.S. Department of Justice, Office of Juvenile and Delinquency Prevention,
- Cullen, F., & Agnew, R. (2006), *Why is "Bad" Parenting Criminogenic? Implications From Rival Theories*, *Youth Violence and Juvenile Justice*,
- Jenson, J., & Fraser, M. (2010), *Social Policy for Children and Families: A Risk and Resilience Perspective*, New York, Oxford University Press
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991), *Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis*, *Psychological Bulletin*,
- Walker, E., Downey, G., & Bergman, A. (1989), *The Effects of Parental Psychopathology and Maltreatment on Child Behavior: A Test of the Diathesis-Stress Model*, *Child Development*,
- Loeber, R. (1990), *Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency*, *Clinical Psychology Review*,
- Farrington, D., & Welsh, B. (2008), *Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions*, Cary, NC, Oxford University Pres

- Hope, T., Wilder, E., & Watt, T. T. (2003), The relationships among adolescent pregnancy, pregnancy resolution, and juvenile delinquency, *The Sociological Quarterly*,.
- Anderson, A. (2002), Individual and contextual influences on delinquency: the role of the single-parent family, *Journal of Criminal Justice*,
- Farrington, D. P., Jolliffe, D., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., & Kalb, L. M. (2001), The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency, *Journal of Adolescence*,
- Coie, J. D., Lochman, J. E., Terry, R., & Hyman, C. (1992), Predicting early adolescent disorder from childhood aggression and peer rejection, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*,
- Loeber, R. (1990), Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency, *Clinical Psychology Review*,
- Heilbrun, K., Goldstein, N., & Redding, R. (2005), *Juvenile delinquency: Prevention, assessment, and intervention*, New York, Oxford University Press
- Werner, E. E. (2004). Journeys from childhood to midlife: risk, resilience, and recovery. *Pediatrics*,
- Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*,
- McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press,
- Cauffman, E., Steinberg, L., Piquero, A. (2005). Psychological, neuropsychological, and physiological correlates of serious antisocial behavior in adolescence: the role of self-control. *Criminology*,
- Dargis, M., Newman, J., Koenigs, M. (2016). Clarifying the link between childhood abuse history and psychopathic traits in adult criminal offenders. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*,
- McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press,
- Lovett, B.J. & Sheffield, R.A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: a critical review. *Clinical Psychology Review*,

- Frick, P. J. (2006). Developmental pathways to conduct disorder. *Child Psychiatric Clinics of North America*,
- Luntz, B. & Widom, C. (1994). Antisocial personality disorder in abused and neglected children grown up. *American Journal of Psychiatry*,
 - Lewis, M. D. (2004). Trouble ahead: predicting antisocial trajectories with dynamic systems concepts and methods. *Journal of Abnormal Child Psychology*
 - Gao, Y., Raine, A., Venables, P., Dawson, M., Mednick, S. (2010). Reduced electrodermal fear conditioning from ages 3 to 8 years is associated with aggressive behavior at age 8 years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*,
 - Moore, T.; Scarpa, A.; Raine A. (2002). A Meta-Analysis of Serotonin Metabolite 5-HIAA and Antisocial Behavior. *Aggressive Behavior*.
 - Glenn, A., Kurzban, R., Raine, A. (2011). *Evolutionary Theory and Psychopathy. Aggression and Violent Behavior*,
 - Hare, R. (1993). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. New York: The Guilford Press
 - Dinitz, S.(1986). *The Antisocial Personality, Forensic psychiatry and psychology*, F.A.Davis, Company, Philadelphia
 - Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington, Z. (2006). *Theories of crime*. New York: Routledge,
 - Healy W., Alper B. (1941). *Criminal Youth and the Borstal System*, New York, 1941
 - Bartol, A., Bartol, C. (2005). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hal,
 - Glaser, D. (1956). *Criminality theories and behavioral images*. *American Journal of Sociology*
 - Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Glencoe: Free Press, pp. 59
 - Healy, W. (1915). *The Individual Delinquent: A Text-book of Diagnosis and Prognosis for All Concerned in Understanding Offenders*. Boston: Little,
 - Healy W., Alper B. (1941). *Criminal Youth and the Borstal System*,

МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА - ПСИХИЈАТРИСКИ И СОЦИОПСИХОЛОШКИ АСПЕКТ

Сажетак

У овом раду аутор сагледа криминалитет малолетника, као негативан и штетан друштвени феномен,. Имајући у виду значај и улогу малолетника у савременом друштву, посебна пажња се посвећује самој личности малолетног делинквената. У објашњавању феномена асоцијалног, антисоцијалног и делинквентног понашања, које се уопштено назива друштвено неприхватљивим, посебна се пажња, осим социјалним, културним чиниоцима и стицају околности, поклања особинама личности, како биолошким тако и психолошким карактеристикама. У теорији малолетничка делинквенција се објашњава на различите начине, а основа особености различитих објашњења основних фактора који доводе до упуштања малолетника у вршење кривичних дела јесу многобројни чиниоци који утичу на малолетника да врши кривична дела.. Истраживањем које је аутор обавио, потврђена је хипотеза, да као период раскрснице између детињства и одраслог доба, период адолосенције носи низ специфичности, те се млади у данашњем свету све чешће јављају као извршиоци кривичних дела. Лични доживљаји малолетника, жеља за доказивањем, тежња ка остваривању немогућих циљева, могу истог да одведу на пут преступништва са кога је повратак често јако мукотрпан и дуготрајан.

Кључне речи: малолетничка делинквенција, ризични фактори , девијантно понашање, поремећај понашања, особине малолетних делинквената

JUVENILE DELINQUENCY - PSYCHIATRIC AND SOCYPICAL ASPECT

Summary

In this paper, the author considers the crime of minors as a negative and harmful social phenomenon. Bearing in mind the importance and role of the minor in contemporary society, particular attention is paid to the very personality of the juvenile delinquent. In explaining the phenomena of asocial, antisocial and delinquent behavior, generally referred to as socially unacceptable, special attention is paid, besides social, cultural factors and circumstances, to personality traits, both biological and psychological. In theory, juvenile delinquency is explained in different ways, and the basis of the peculiarities of the various explanations of the basic factors that lead to the juvenile's committing crimes are numerous factors that influence the juvenile to commit crimes. as a period of intersection between childhood and adulthood, the period of adolence carries a number of specificities, and young people in the world today are increasingly reporting offenders. The juvenile's personal experiences, the desire to prove himself, the pursuit of impossible goals, can lead him to the path of delinquency, from which return is often very painful and time-consuming.

Keywords: juvenile delinquency, risk factors, deviant behavior, conduct disorder, properties of juvenile delinquents

БИОГРАФИЈА

Кандидат , Јовић Михајло , рођен 09.11.1993 године у Сурдулици. Основну школу „Вук Караџић“ завршио као носилац Вукове дипломе као . и средњу Техничку школу „Никола Тесла“ на смеру Техничар безбедности са одличним успехом. Кандидат је дипломирао на Правном факултету у Нишу дана 30.08.2017.године са просечном оценом 7.92. Школске 2017/2018 године уписује мастер студије на општом смеру ужо-кривичноправна област. Кандидат тренутно обавља приправнички стаж у адвокатској канцеларији Кукурековић- Живковић , почев од децембра 2017. године. Од страних језика кандидат истиче познавање енглеског језика.

Кандидат је, члан репрезентације Србије у Рагбију 13 од 2018 године.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Михајло Јовић М 051/17- О

Наслов мастер рада: Малолетничка делинквенција- психијатриски и социопсихолошки аспект

Ментор: др. Зоран Ђирић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу

У Нишу, 28.08.2019.године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да мастер рад, под насловом Малолетничка делинквенција – психијатриски и социопсихолошки аспект пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- представља резултат сопственог истраживачког рада;
- није у целини нити у деловима с моје стране пријављиван за одбрану на другим факултетима или универзитетима
- не крши ауторска права или интелектуалну својину других лица

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу.

Аутор мастер рада: **Михајло Јовић М 051/17-О**

У Нишу 28.08.2019.године

Потпис аутора
